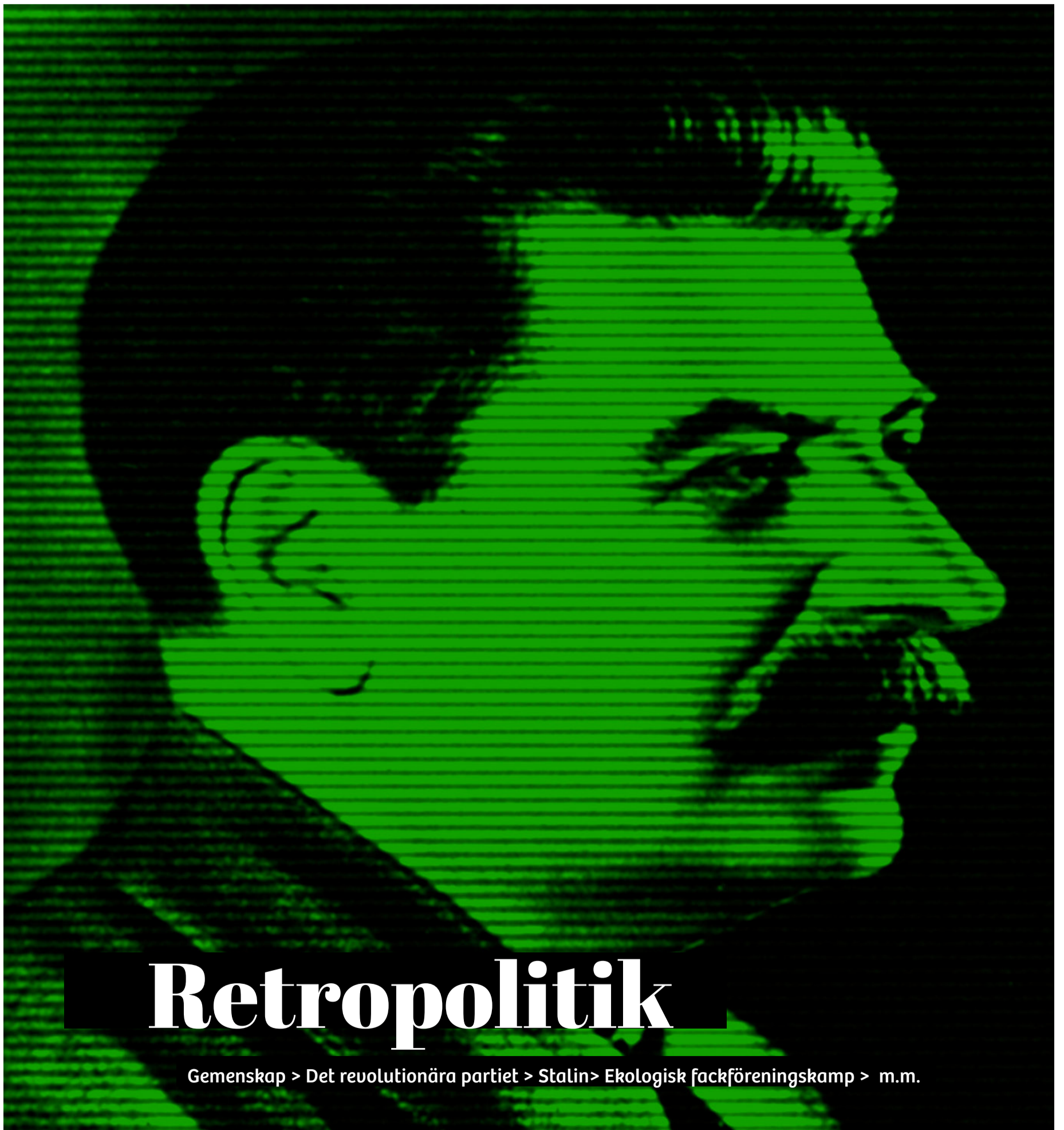

röda rummet.

Retropolitik

Gemenskap > Det revolutionära partiet > Stalin > Ekologisk fackföreningskamp > m.m.

Kära läsare

Välkommen till en förhoppningsvis gemyttlig sommarläsning av det senaste numret av Röda rummet!

Ända sedan 2003 har vi, främst genom Rolf Bergkvists försorg, i en rad artiklar följt utvecklingen av den samhällsomvälvning i Venezuela som tog sin början med Hugo Chávez maktövertagande 1998. Rolfs artikel i detta nummer måste nog dock – mot bakgrund av att luften helt verkar ha gått ur det ”chavistiska projektet”: med en ekonomi i fritt fall, reformstopp och en skriande social misär – ses som en slutpunkt på en lång resa – *Vad blev det av socialismen för 21:a århundradet?*

Kommunistiska Partiets tidigare ordförande, Anders Carlsson, har skrivit en, som han själv benämner, ”heltäckande bok” om utvecklingen i Sovjetunionen 1917-1991, med titeln ”En resa in i det okända”. Men är boken på något sätt en omprövning av KP:s – och tidigare Kpml-r:s – traditionellt rigida stalinistiska hållning? Martin Fahlgren har läst och begrundat Carlssons historieskrivning – *Stalins värld*.

I vår serie med presentationer av nutida marxistiska tänkare har – efter David Harvey och Nancy Fraser – nu turen kommit till Immanuel Wallerstein. Denne är mest känd för att han – tillsammans med bland annat Samir Amin och Giovanni Arrighi – utvecklat den så kallade Världssystemteorin. Carl Cassegård ger oss en introduktion till Wallersteins tänkande – *Världssystemet, arbetet och den politiska makten*.

För oss socialister är det självklart att arbetarklassen måste vara navet i den rådande klimatkampen för ett annat samhälle. Men hur ska arbetarklassen i mycket högre grad än idag kunna mobiliseras? Och hur kan ett ekosocialistiskt medvetande formas? Det är strategifrågor av det slaget som den belgiska marxisten och klimataktivist Daniel Tanuro resonerar kring – *För en ekologisk fackföreningskamp!*

Under våren 2019 har det utgivits två skrifter på Tankekrafts förlag som fokuserar på det nödvändiga byggandet av kollektiva rörelser. Det är dels postmarxisten Chantal Mouffes ”Till vänsterpopulismens

försvar” och dels ”Feminism för de 99 procenten”, skriven av de marxistiska feministerna Cinzia Auzza, Titti Bhattacharya och Nancy Fraser. Evelina Johansson-Wilén har läst dem – *Att tänka politisk gemenskap idag*.

Förbundet Tillsammanskapet organiserar aktivistgrupper som kämpar för ökad social och ekonomisk rättvisa i hopp om att skapa alternativ till dagens splittringspolitik. Idag finns man inte minst på småorter som Kävlunge, Höör och Töreboda, en medveten strategi mot den i vår tid rådande storstadscentreringen. Dess ordförande, Mikael M Karlsson, presenterar Förbundet – *Tillsammanskap*.

Eric Blanc artikel om Rosa Luxemburgs partisyn kastar ljus över hennes roll i den polska arbetarörelsen – *Rosa Luxemburg och det revolutionära partiet*.

>3

Tillsammanskap

>5

Villkoren för en ekologisk fackföreningskamp

>7

Att tänka politisk gemenskap idag

>11

Rosa Luxemburg och det revolutionära partiet

>15

Stalins värld

>20

Venezuela
Vad blev det av
”socialismen för 21:a
århundradet?”

>24

Världssystemet, arbetet och
den politiska makten

röda rummet.

Röda Rummet är Socialistiska Partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 *fjärde internationalen*).

Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 72-73 sedan starten 1997 (nummer 182-183 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Åsa Hjalmer, Evelina Johansson Wilén, Martin Kehlmeier, Patrik Vulkan, Carl Wilén, Daniel Brandell, Martin Fahlgren, Johannes Jensen, Anders Karlsson, Johanna Lagerberg, Ingemar Sandström, Jakob Sandberg och Christina Schmidt.
Ansvarig utgivare: Anders Karlsson
Grafisk form: Ulf Östman
Omslagsbild: Ulf Östman

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer

Plusgiro: röda rummet 13 04 07-0

Hemsida: www.rodarummet.org

Tryck: V-Tab, 2018

Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.

(www.tidskriftsverkstaden.se)

ISSN: 1403-3844

Tillsammansskap

Förbundet Tillsammansskapet organiserar aktivistgrupper som kämpar för ökad social och ekonomisk rättvisa. Genom att organisera de grupper som splittringspolitik vill ställa emot varandra vill de skapa ett eget alternativ. Förbundsordförande Mikael M Karlsson presenterar organisationen och dess verksamhet.

De senaste decennierna har präglats av ökade sociala och ekonomiska orättvisor. Klasskillnaderna har växt mer i Sverige än i något annat land i den rika delen av världen. I Sverige växer i dag var femte barn upp i fattigdom. I sprickorna som uppstår när samhällets slits isär växer rasismen. Rasism är i sig inget nytt. Kolonialisering av samer, utvisningar av statslösa romer och en rasistisk bostads- och arbetsmarknad var en del av Sverige långt innan Sverigedemokraterna bildats. Men de växande klyftorna och ett handfallet politiskt etablissemang gav den parlamentariska rasismen möjlighet att slå rot. Den senaste mandatperioden har flera andra politiska partier valt att ta efter deras retorik. Splittringspolitik ställer utsatta grupper emot varandra. I det politiska klimatet har rasismen växt än mer. Högerextremismens splittringspolitik har blivit politikens mittpunkt.

I Tillsammansskapets lokalgrupper runt om i landet märker vi tydligt av den oro och otrygghet som splittringspolitik bär med sig. Grunden för Tillsammansskapet är att organisera just de grupper som drabbas hårdast av att samhällsklimatet vrids i högerextrem riktning. På våra mötesplatser samlas muslimerna som fått sin moské nerklottad, judarna vars vänner fått huset nerbränt, de ensamkommande afghanerna som lever under utvisningshot. I Tillsammansskapet organiserar vi oss tillsammans med de utförsäkrade som krigar mot försäkringskassan, pensio-

BILD. Mikael M Karlsson talar under den antinazistiska demonstrationen i Lund den 8 juni.

närerna med magont över räkningen som måste betalas innan månadsslutet och transpersonerna som väntar i evigheter på att få den vård de har rätt till. När förtryckta grupper tillsammans får vara med och formulera vad som är problemen i samhället blir det en helt annan berättelse som växer fram än den som det politiska etablissemang av socialdemokrater, moderater och Sverigedemokrater slutit upp bakom de senaste åren.

Egna alternativ till splittringspolitik

Tillsammansskapet bildades som en plattform inom tidskriften Expo inför valet 2014. Grundidén var att organisera just de grupper som rasister vill ställa emot varandra. Det handlade om att inte bara kritisera rasister utan också presentera ett eget alternativ. År 2016 gick förbundet från att vara en plattform inom Expo till att bli ett självständigt förbund. Förbundet växte bit för bit till att i dag ha ett trettiotal

aktiva grupper från Luleå i norr till Lund i söder. Förbundet har hela tiden haft som uttalat mål att bryta med den storstadscentrering som präglar många andra politiska rörelser i Sverige. Som en konsekvens av det finns förbundets starkaste grupper i dag i orter som Kävlunge, Höör, Eksjö, Töreboda, Mariestad och Falun.

Tillsammansskapets verksamhet kan sammanfattas i två delar. Dels handlar det om en social verksamhet som gör konkret skillnad i människors vardag. Den andra delen handlar om att ställa politiska krav.

Den sociala verksamheten grundar sig på mötesplatser som vi kallar Tillsammansscaféer. Där utmanar vi den högerextrema grundidén om att människor måste vara lika för att kunna leva tillsammans. Genom till exempel läxhjälp i Falun, övningskörning i Göteborg, kvinnokoopertativ i Höör, spelkvällar i Hjo och språkcafé i Mariestad visar vi att sammanhållning och jämlikhet

I Tillsammansskapet är den politiska kampen en konsekvens av de mötesplatser vi skapar.

ARTIKELFÖRFATTARE

Mikael M Karlsson

är doktorand i genusvetenskap och förbundsordförande i Tillsammansskapet

inte bara är önskvärt utan också fullt möjligt.

Men en organisering som på riktigt utmanar splittringspolitiken måste också våga ställa politiska krav. I Tillsammansskapet är den politiska kampen en konsekvens av de mötesplatser vi skapar. För när människor träffas och pratar med varandra hittar de också gemensamma problem i de lokalsamhällen de bor i.

På ett Tillsammanscafé i Tierp träffades just de grupper som splittringspolitiken vill ställa emot varandra. Där upptäckte den nyanlända tvåbarnsmamman från Afghanistan att hon delade sin oro för att nattakuten skulle läggas ner med pensionären som bott hela sitt liv i Tierp. Genom att organisera sig tillsammans lyckades de också stoppa politikernas planer på att lägga ner nattakuten.

I Skaraborg planerade regionpolitikerna att skära ner på ambulansen. Men Tillsammansgrupper i Hjo, Mariestad och Töreboda organiserade sig. De gjorde namninsamlingar, skrev insändare till lokaltidningen och mejlade politikerna. Och det gav resultat. Förslaget drogs tillbaka. Sammanhållning gör att vi kan uppnå förändring. Men när vi kämpar tillsammans vinner vi också någonting annat. Vi vinner varandra. Gemensam kamp förenar människor över de gränser splittringspolitiken konstruerar emellan oss.

Utan det sociala arbetet där vi gör konkret skillnad för varandra blir den politiska kampen svagare. Det kan vara smärtsamt att inse men få personer engagerar sig politiskt för att få delta i en studiecirkel om marxistisk värdeteori. Betydligt oftare börjar det med en kopp gratis kaffe. Tillsammansskapets öppna mötesplatser handlar i grunden om att sänka trösklarna för politiskt engagemang. Det handlar om att börja kampen i människors vardag, med de problem de själva sätter ord på över en kopp kaffe med grannar de bott jämte i årtal men aldrig pratat med förrän de ses på ett Tillsammanscafé.

Ett socialt löfte i våra lokalsamhällen

Tillsammansskapet skiljer sig från många andra rörelser genom att inte börja kampen med ett centralt politiskt program. Förbundets tar tvärtom sin utgångspunkt i de frågor som är viktiga för de som kommer till våra mötesplatser. Det kan handla om nattakuten i Tierp, att ensamkommande ska få bo kvar i Smedjebacken eller att tillgänglighetsanpassa skolorna i Lund. Den

gemensamma grunden för alla politiska kamper inom Tillsammansskapet är att förtryckta grupper inte ska ställas emot varandra.

I syfte att skapa ett konkret alternativ till splittringspolitiken har Tillsammansskapets kongress antagit ett socialt löfte för att sammanfatta vad de olika lokala politiska kamperna har gemensamt:

Vi tar ställning för frihet och jämlikhet. Vi accepterar inte att någon annan människas eller grupps frihet ska tas ifrån dem i förmån för en annans. Vi lovar varandra detta i den djupa insikten att om vi alla håller detta löfte så kommer ingen kunna ställa våra kamper mot varandra och vi kommer tillsammans förändra samhället.

Det sociala löftet är en uppdatering av det fackliga löftet. Det är en uppmaning till alla sociala rörelser som kämpar för frihet och jämlikhet att backa varandra.

Tillsammansgrupperna runt om i hela landet kämpar för att bilda kedja med andra sociala rörelser. I Kävlinge samarbetar gruppen sedan flera år med den

lokala hyresgästföreningen för att kräva fler och billiga bostäder. I Knivsta är det främst asylrättsgrupper som står i fokus för samarbetet. I Norrköping samarbetar Tillsammansgruppen tätt med funktionsrättsrörelsen. Utgångspunkten är alltid vilka frågor aktivisterna i Tillsammansgruppen brinner för lokalt.

Organisering är en av de viktigaste motmedel vi har för att mota tillbaka splittringspolitiken. Varje liten lokal seger bevisar vi för människor att vi har mer att vinna på att organisera oss tillsammans. Då blir vi fler som aktivt agerar för att få tillstånd något annat. Vi skapar ett eget alternativ till rasism och splittring. <<

Tillsammansskapet skiljer sig från många andra rörelser genom att inte börja kampen med ett centralt politiskt program. Förbundets tar tvärtom sin utgångspunkt i de frågor som är viktiga för de som kommer till våra mötesplatser.

Villkoren för en ekologisk fackföreningskamp

Industriarbetarna måste ta ställning för en annan samhällsmodell om klimatomställningen ska bli verklighet. Men hur ska det gå till när en del av de nödvändiga åtgärderna hotar deras jobb? Daniel Tanuro tar upp några grundläggande aspekter i den processen.

Hur kan vi vi förena kampen för social rättvisa med miljökampen? Det är en problematisk frågeställning för fackföreningsaktivister. För att undvika en klimatkatastrof är det nödvändigt att minska den ekonomiska verksamhetens omfattning, att göra slut på meningslös och skadlig produktion, att lägga ner betydande delar av transportsystemet... Men vad händer då med sysselsättningen? Hur kan man undvika att detta inte leder till ökad arbetslöshet, fattigdom och utsatthet? Under de rådande styrkeförhållandena, inför kapitalismens globala dominans och allomfattande förmåga att förvandla allting till varor på en marknad, tycks dessa utmaningar öoverstigliga.

Den Internationella Fackliga Samorganisationen, ITUC1, har dragit en radikal slutsats: med vackra fraser om "en rättvis omställning" har man valt att ställa sig bakom en utveckling mot det som är en omöjlighet, grön kapitalism. Vancouverresolutionen från 2010 är tydlig, dokumentet förespråkar en omvandling "som inte riskerar företagens konkurrenskraft och inte innebär oskäliga belastningar av ländernas statsbudget" (Artikel 5). Det känns som man drömmer; kravet att konkurrenskraften ska respekteras undantar inte ens fossilbränslebranschen, som bär huvudansvaret för klimatförändringarna! I själva verket är det helt omöjligt att förhindra klimatkatastrofen om

man inte bryter sönder fossilbränslesektorns makt.

ITUC tycks tro att ett "demokratiskt styrelseskick" som integrerar "en rättvis omställning" kommer öppna nya möjligheter och skapa massvis av bra, "meningsfulla gröna jobb". Det är rent önsketänkande. Kapital som investeras i "energiomställningen" betar sig inte på något sätt annorlunda än det som kännetecknar den hänsynslösa kapitalistiska attacken på lönenivåer, arbetsvillkor och fackföreningar. Tyskland ligger i frontlinjen både vad gäller utvecklandet av förnyelsebar energi och i att utvidga en underklass av fattiga arbetare. I många länder använder regeringar ekologisk omställning till att undanröja fackliga styrkepositioner inom ekonomins traditionella sektorer.

Det är strategiskt viktigt att utveckla ett verkligt fackligt alternativ till den politik av klassarbete som ledningen inom ITUC står för. Arbetarklassen innehar en avgörande position inom industrin och tjänstesektorn. En omvandling av ekonomin som bryter med den rådande produktivismen kommer vara omöjlig att genomföra utan dess aktiva deltagande. Men hur får man arbetarna att ta kamp för att försvara miljön? Det är det som är frågan. Svaret är inte enkelt och blir än svårare av att styrkeförhållandena försämras och splittringens gift sprider sig inom arbetarklassen.

Arbetarklassens självorganisering

Vad bör göras? Till att börja med måste problemet formuleras korrekt på den teoretiska nivån. För här berör vi en grundläggande fråga: kapitalet är inte ett ting, utan en social relation av exploatering som håller arbetarna i sitt grepp mer effektivt än om de vore kedjade. Vare sig de vill eller inte så tvingar systemet varje arbetare att producera mer än vad som är nödvändigt för att tillfredsställa sina egna behov och

tvingar också in arbetsprocessen under varuproduktionens alienerade form. Att medverka i produktivismen innebär att man "utarmar de två källorna ur vilket allt välstånd mynnar: Jorden och arbetaren" (Marx). Idag blir denna medverkan allt mer onaturlig eftersom den hotar mänsklighetens själva överlevnad. Men under "normala" förhållande påtvingas den alla av den kapitalistiska konkurrensen.

Därför måste vi bort från de "normala" förhållandena, bort från allas kamp mot alla. Hur då? Genom kollektiv organisering, genom att de exploaterade agerar för sin egna krav. "Arbetarnas befrielse kommer att vara deras eget verk". Marx berömda formulering är mer giltig än någonsin. Inför den ekologiska krisen kan de enorma problemen med arbetarnas underordning och integrering i kapitalets produktivistiska kapplöpning bara överskridas genom självorganiserad kamp. Det leder till en praktisk slutsats: varje kollektivt motstånd mot nedskärningar, avskedanden och fabriksnedläggelser måste stödjas, om än kritiskt (även när den inte är demokratisk, eller när utgångspunkten står i motsatsställning till kampen för att rädda miljön). För en sak är säker, arbetare som besegras i den närliggande kampen mot nedskärningar kommer inte ta steget vidare till ett högre politiskt medvetande som innefattar den ekologiska frågan.

Arbetarkontroll och demokratisk självorganisering kan åstadkomma underverk vad gäller politiskt medvetande, även på företagsnivå. Ett anmärkningsvärt exempel erbjuder "de övertaliga" arbetarna inom glasindustrin i Charleroi i Belgien under åren mellan 1975 och 1985. Som en följd av kampen mot nedläggningen av deras företag genomförde de sin omställningsplan i ett offentligt drivet företag för renovering och isolering av fastigheter (företaget bildades men saboterades senare av politiker och företagsledare).

Arbetarkontroll och demokratisk självorganisering kan åstadkomma underverk vad gäller politiskt medvetande, även på företagsnivå.

ARTIKELFÖRFATTARE

Daniel Tanuro

är skribent i "La gauche", måndstidning för belgiska sektionen av Fjärde Internationalen Han har också skrivit *The Impossibility of Green Capitalism*, (Resistance Books, Merlin och IIRE) och *Le moment Trump* (Demopolis, 2018).

BILD. R. Suryaninov - Arbetets människor (1973)

Att forma ett ekosocialistiskt medvetande

Sådana exempel är emellertid undantag. I allmänhet krävs erfarenheter från, och en inriktning på, en bredare nivå än det enskilda företags för att ett kollektivt ekosocialistiskt medvetande ska uppstå. Det är på branschöverskridande nivå som fackföreningsrörelsen kan ställa strukturella krav som innebär en antikapitalistiskt inriktad omställning. Några exempel: utvidga den offentliga sektorn (kostnadsfri kollektivtrafik till exempel), expropriera fossilbränslebranschen (ett oeftergivligt villkor för en snabb övergång till förnyelsebara energislag), en radikal arbetstidsförkortning utan sänkta lönenivåer (också ett nödvändigt villkor, för att förena minskad produktion med bibehållen sysselsättningsgrad).

Men kamp och ett program är inte tillräckligt. En ekologisk, stridbar fackföreningsstrategi kräver att vi även ser bortom den branschöverskridande nivån. Vi måste utforma en strategi för samarbete med andra sociala rörelser – bonderörelser, feminister, miljörörelser, ungdomar. Men det innebär också att den felaktiga föreställningen att arbetet är källan till allt välstånd måste överges. I själva verket förutsätter lönearbetets exploatering, å ena sidan tillägnet och exploateringen av de naturresurser som utgör arbetets råmaterial och å andra sidan den patriarkala exploateringen av omsorgsarbetet, vilket huvudsakligen utförs av kvinnor och görs ”osynligt” inom ramen för familjen. Motsättningen mellan arbete och kapital är således inbäddad i ett mer övergripande antagonistiskt förhållande mellan kapital och reproduktion.

Om fackföreningen kan positionera sig i själva kärnan av denna motsättning så kan den komma ur sitt defensiva läge, skapa allianser med andra sociala rörelser och tillsammans med dem utveckla ett ekosocialistiskt projekt som talar till den stora folkmajoriteten. Det handlar inte om att återuppliva illusionen om en progressiv social förändring som bygger på samlandet av mängder av mikroerfarenheter som antas göra det möjligt att undvika en global kraftmätning. Tvärtom handlar det om att på mer lokal nivå förbereda sig för denna kraftmätning genom att systematiskt utveckla praktiker för kontroll, självorganisering, solidaritet och självstyre. Genom detta uppmuntras de förtryckta och exploaterade att ta saken i egna händer, att bli medvetna om sin egen styrka och således befrämjas ett övergripande ekosocialistiskt och feministiskt medvetande som stärker fackföreningen.

Den här föreslagna strategin kommer säkerligen av många ses som verklighetsfrämmande med tanke på de rådande styrkeförhållandena. Låt oss då påminna dem följande: den yta av relativa lugn som råder i sociala relationer är missledande. Kapitalismen föröder livet och naturen, i synnerhet den mänskliga naturen. Folkflertalet tvingas att utarma sig själva och naturen i alienerat arbete, alltmer meningslöst, alltmer moraliskt försvarbart och som bara leder till eländiga livsvillkor. Den explosiva brygd som detta ger upphov till kan frigöra sin politiska energi åt vänster eller höger.

De klimatstrejkande ungdomarna vars aktioner de senaste månaderna spridit sig till alltfler länder är bara ett positivt exempel på den här dynamiken – som också visar sig i rörelser som Black Lives Matter och kvinnostrejkerna vid 8:e mars. De politiska diskussionerna om produktivism och tillväxt som förs bland unga klimataktivisterna måste spridas i fackliga kretsar. Detsamma gäller den energi och mobiliseringsförmåga som finns hos dessa aktivister.

Det är en underdrift att säga att det är i fackföreningarnas intresse att vänstern lyckas frigöra den sociala energi som ackumulerats i samhället genom fyrtio år av nyliberal politik. Det är genom en sammanlänkning av kampen för social rättvisa och miljömässigt rättvisa i ett antikapitalistiskt och antiproduktivistiskt perspektiv som de kommer att ha störst möjlighet till framgång. <<

Ur *International Viewpoint* 21/2 2019
Översättning: Peter Jervelycke Belfrage

”

Det handlar inte om att återuppliva illusionen om en progressiv social förändring som bygger på samlandet av mängder av mikroerfarenheter som antas göra det möjligt att undvika en global kraftmätning. Tvärtom handlar det om att på mer lokal nivå förbereda sig för denna kraftmätning genom att systematiskt utveckla praktiker för kontroll, självorganisering, solidaritet och självstyre.

Kritik & kamp

- Att tänka politisk gemenskap idag

Evelina Johansson Wilén diskuterar två nyutkomna böcker; av vänsterpopulisten Chantal Mouffe och det betydligt mer socialistiskt orienterade författarkollettivet bakom boken *Feminism för de 99 procenten*.

Det är många som under det senaste decenniet har talat om nyliberalismens sönderfall eller åtminstone pågående hegemoniska kris. Det framhålls hur den ekonomiska krisen 2008 - 2009 har skapat misstro gentemot det rådande ekonomiska och politiska systemets förmåga att skapa ett gott samhälle och en hållbar framtid. Istället för att fogligt acceptera *status quo* kräver allt fler människor politiska alternativ i form av radikala förändringar. Samtidigt fortsätter politiker i mitten att upprätta koalitioner mellan traditionella arbetarpartier och högerpartier. Den gemensamma

nämnamnaren som möjliggör dessa koalitioner är att ingen av de partier som försöker skapa dem på allvar motsätter sig den nyliberala ekonomi och politik som inom de folkliga lagren väcker allt mer ilska och missnöje. Medan väljarna tycks ha fått nog och sedan länge har varit beredda att begrava den nyliberala modellen tycks politikerna vara inneslutna i en bubbla där nyliberalism inte är ett val utan ett självklart villkor att anpassa sig efter.

Som valundersökningar har visat så har detta glapp mellan politikerna och väljarna bland annat kommit till uttryck genom att röstdeltagandet har gått ner i flera sociala grupper i många europeiska länder. Samtidigt har den strid mellan höger- och vänsterpolitik, som den tredje vägens socialdemokrati - med förespråkare som Anthony Giddens i förtruppen - deklarerade som hopplöst förlegad, kommit att bli allt mer framträdande. Utvecklingen har varit påtaglig under flera europeiska val det senaste decenniet där det är just de konservativa och främlingsfientliga partierna samt vänsterpartierna som har fått ökat stöd medan mittenpartierna

förlorar väljare. Förändringen av det politiska landskapet - från en liberal konsensuspolitik i mitten till ökad politisk polarisering och antagonism - har skapat både hopp och oro inom politiskt progressiva läger. Samtidigt som det växande stödet för vänsterpolitik med socialistiska övertoner, med politiker som Jeremy Corbyn, Bernie Sanders och Alexandria Ocasio-Cortez som tydliga symboler, är en välkommen utveckling så har även konservativa, högerextrema och främlingsfientliga partier samlat sina krafter. Och även om den nyliberala politiken har förlorat ideologisk hegemoni tycks den samtidigt upprätthållas ekonomiskt med hjälp av ett fortsatt starkt samarbete mellan etablissemangspolitiker och kapitalistiska intressen. Donald Trumps politiska kampanj, som på ett retoriskt plan var kritisk mot nyliberal politik och den globala ekonomin, har till exempel efter segern i preidentvalet tagit formen av en aggressiv nyliberal politik med konservativa förtecken.

Likväl kan mellanpartiernas politiska fästning förstås som hotad och en kamp mellan vänsterorienterade

alternativ å ena sidan och rasistiska, konservativa och nationalistiska sådana å andra sidan pågår för fullt i stora delar av världen. Istället för att på håll betrakta denna kamp mellan olika mothegemoniska politiska krafter har flera politiska teoretiker som tidigare ägnat sig åt politiska analyser av samtiden nu kommit att aktivt intervensera i den. Upplevelsen av nödvändigheten att gå från analys till aktion kan förmodligen också till stor del förklaras av den pågående klimatkrisen. Att ändra den politiska inriktningen handlar idag inte enbart om att skapa grunden för ett gott samhälle, utan - som den samlade klimatforskningen visar - om att möjliggöra förekomsten av en gemensam framtid överhuvudtaget. Vi står alla med kniven mot strupen och någonting måste ske. För att åstadkomma dessa förändringar behövs ett starkt politiskt kollektivt mobiliserat som ställer transformativa krav.

Två exempel på politisk-teoretiska ingripanden som fokuserar på byggandet av kollektiva rörelser är de skrifter som kom ut på Tankekraft

ARTIKELFÖRFATTARE

Evelina Johansson Wilén

ingår i redaktionen för Röda rummet och är doktorand i genusvetenskap vid Göteborgs universitet.

förlag under våren 2019. Den ena – *Till vänsterpopulismens försvar* – är skriven av postmarxisten Chantal Mouffe. Den andra boken – *Feminism för de 99 procenten* – är författad kollektivt av de marxistiska feministerna Cinzia Aruzza, Tithi Bhattacharya och Nancy Fraser. Det rör sig om böcker som i många avseenden liknar varandra. För det första är de skrivna av teoretiker som står nära olika politiska rörelser. Medan Mouffe har varit i aktiv dialog med *Podemos* främsta ledare har Aruzza, Bhattacharya och Fraser bland annat engagerat sig i de kvinnostrejker som ägt rum i USA, Italien och Spanien under 2017 och 2018. Båda består av ett inledande manifestlikande block som efterföljs av ett teoretiskt appendix, där de politiska övertygelserna som torgförs i det första blocket sedan förankras i en teoretisk diskussion. Dessutom delar skrifterna syftet att skapa grund för kollektiva mothegemoniska projekt mot nyliberal ekonomi och politisk samt mot konservativa/högerextrema och främlingsfientliga politiska alternativ till den rådande nyliberala politiken. I den här texten sammanfattar jag och jämför dessa två projekt och argumenterar för varför det som företräds av Aruzza, Bhattacharya och Fraser är att föredra.

Det gemensamma som en konstruktion

På de inledande sidorna av *Till vänsterpopulismens försvar* presenterar Mouffe sitt politiska projekt och de centrala argument som ligger till grund för hennes försvar av vänsterpopulism. Hon menar att vi lever i ett ”populistiskt ögonblick” och att vänstern behöver förstå vad detta innebär för att kunna utnyttja det faktum att nyliberalismen befinner sig i en kris. Att leva i ett populistiskt ögonblick betyder, enligt Mouffe, att ”den dominerande hegemonin börjar destabiliseras” och att det politiska fältet öppnats upp för nya alternativ som kan vinna makt genom att vinna folkets sympatier. Hon hävdar vidare att många socialistiska och socialdemokratiska partier håller fast vid en förståelse av politik som bygger på ”klassessentialism”, vilket hon beskriver som ett premierande av arbetarklassen som revolutionär klass framför andra grupper. Dessutom menar hon att de dras med tron på slutgiltig politisk harmoni där politiska konflikter är utraderade. Dessa två svagheter inom det som hon genomgående benämner som den ”traditionella vänstern” får förödande konsekvenser då det innebär att vänstern blir blind inför andra politiska kamper och politiska identiteter och – om de erkänner dem –

ständigt försöker underordna dem sin egen politiska agenda där klass alltid står först. Sin stil trogen är Mouffe inte särskilt generös med referenser eller konkreta måltavlor, istället förblir den vänster hon kritiserar utan namngivna företrädare. Denna ”klassessentialism” innebär, enligt Mouffe, att vänstern blir oförmögen att bilda en bred vänsterpopulistisk rörelse, där olika grupper ryms och får möjlighet att definiera en samtida vänsterpolitik.

Istället för att utgå från en idé om förekomsten av objektiva politiska positioner eller intressen grundade i samhällets produktionsförhållanden argumenterar Mouffe för hur en gemensam politisk vilja snarare än en gemensam politisk position bör konstrueras och sedan ligga till grund för politiska gemenskaper. Detta kan uppnås genom vad hon beskriver som ”ekvivalenskedjor”, där olika gruppers krav artikuleras tillsammans. En ekvivalenskedja är som ett slags länk, där olika rörelser möter varandra och låter sig själva förändras i mötet med andra gruppers krav. Samtidigt betonar Mouffe hur denna gemensamma vilja aldrig kan bli total eller harmonisk, då den uppstår i samtalet mellan en mångfald av samhälleliga aktörer och måste hårbärgera de konfliktlinjer som kan uppstå mellan dessa.

För Mouffe är inte det slutgiltiga målet socialism utan istället vad hon, tillsammans med den teoretiska parhåsten Ernesto Laclau, har kallat för en radikal och pluralistisk demokrati. Centralt för denna form av demokrati är att konflikt och politiska samtal mellan olika politiska positioner utgör politikens livsnerv. Genom att upprätthålla denna scen för konflikt menar Mouffe att vi kan undvika den postpolitiska, postdemokratiska och byråkratiska politik som hon förknippar med vår tid, som genom att sakna tydlig ideologisk förankring och framställa sig som samhällsförvaltare snarare än övertygade ideologer får människor att misstro politiken och avfärda alla politiker som av samma skrot och korn. Vi måste med andra ord stärka konfliktperspektivet och skapa grund för det som Mouffe genomgående benämner som en ”agonistisk debatt”. Här skiljer Mouffe på begreppet *antagonism*, som hon menar är ett uttryck för en destruktiv vilja att förintna sin motståndare, medan den *agonistiska* politiken snarare respekterar men samtidigt skapar en tydlig skiljelinje mellan sig själv och sin politiska fiende.

Det vi, enligt Mouffe, behöver är alltså fler politiska skiljelinjer och hon menar att den populistiska politiken

Istället för att utgå från en idé om förekomsten av objektiva politiska positioner eller intressen grundade i samhällets produktionsförhållanden argumenterar Mouffe för hur en gemensam politisk vilja snarare än en gemensam politisk position bör konstrueras och sedan ligga till grund för politiska gemenskaper.

är den som är bäst lämpad för att skapa sådana politiskt produktiva skiljelinjer. Mouffe vill emellertid inte skapa denna skiljelinje utifrån distinktionen mellan höger och vänster, utan istället utifrån distinktionen mellan ”folket” och ”oligarkin”. Mouffe vill frigöra sig från en socialistisk tradition som lyfter fram specifika samhällspositioner och istället menar att vi måste kombinera kampen hos miljörelser, feministiska rörelser, rasistiska rörelser, med flera för att etablera en gränsöverskridande och stark mothegemoni.

Mouffe har haft stort inflytande inom delar av den samtida vänstern. De ledande politikerna inom *Podemos* hade till exempel redan läst Mouffe (och Laclau) från pärm till pärm innan de presenterade sitt politiska projekt som – i likhet med Mouffes tänkande – ville frigöra sig från vänsterns ”daterade språk” och tala till folket behov och önskemål snarare än att nyttja en förlegad vänsterretorik. Samtidigt har Mouffe stött på hård kritik, bland annat från svenska politiska debattörer. Journalisten Kajsa Ekis Ekman kritiserar bland annat Mouffe för att uttrycka relativt självklara tankar men klädda i en högtravande, och ofta elitistisk, språkdräkt (Aftonbladet 19/3 201. Att människor misstror politiker och att denna misstro bli allt starkare ju mer lika dessa politiker blir varandra är inte en nyhet, och det blir inte mer tankeväckande bara för att det uttrycks på ett otillgängligt sätt. Ekis Ekman pekar även på hur Mouffe inte gör någon tydlig skillnad mellan populism och folkrörelser, vilket innebär att det blir svårt för Mouffe att förklara varför det är just populism vi behöver och hur den skulle skilja sig från tidigare politiska folkrörelser.

Även om jag instämmer i Ekis Ekman kritik så menar jag att skon klämmer betydligt mer besvärande i relation till andra delar av Mouffes politiska projekt. För det första så tenderar Mouffe, som själv tar spjörn mot vad hon kallar för det postpolitiska tillståndet, som inte tillåter politiska alternativ utan framhäver *status quo* som det enda möjliga, att själv bli en ofrivillig förespråkare av detta perspektiv. Mouffe beskriver en fungerande demokrati i termer av ett utrymme för debatt, diskussion och konflikt och möjligheten att välja mellan olika politiska positioner. Det är, menar Mouffe, viktigt att det finns plats för politisk diskussion mellan tydligt skilda politiska alternativ, annars riskerar konflikter mellan människor att ta mer destruktiva uttryck. Samtidigt förknippar Mouffe denna diskussion helt och hållet med den liberala demokratin, som

enligt henne bör fördjupas men inte upphävas. Här avfärdar hon kritik av relationen mellan den liberala demokrati och kapitalism som ett uttryck för vänsterextremism. Ett särmärke för den liberaldemokratiska regimen är, enligt Mouffe, att den tillåter en agonistisk förhandling mellan höger och vänster. Mouffe framställer alltså en tydligt avgränsad period (som inom en svensk kontext brukar kallas för rekordåren) – då kapitalistiska intressen kunde samverka relativt väl med välfärdssamhället – som ett exempel på den liberala demokratin väsen. Att detta utrymme för progressiv politik krymper alltmer tycks Mouffe betrakta som en fråga om felaktiga politiska prioriteringar från vänstern, snarare än ett bevis på att rekordåren är en parentes i en historia där det är kapitalistiska intressen som till syvende och sist sätter agendan. Viljan att upprätta andra politiska system – till exempel socialism – beskrivs dessutom som detsamma som att avfärda förekomsten av konflikter och politiska motsättningar, i vad hon beskriver som den kommunistiska myten om ”ett transparent och försonat samhälle”. För Mouffe tycks med andra ord den goda politiken endast kunna frodas inom den rådande ordningen, givet att denna ordning gör sig fri från nyliberalismens dåliga inflytande. Här handlar det om att förbättra snarare än förändra den ordning vi befinner oss inom. Allt annat avfärdas som en form av oansvarig elitistisk politik som inte är beredd att gå i närkamp med makten.

I Mouffes diskussion av nyliberalismens negativa effekter på den agonistiska politiska praktiken framträder även en annan svaghet, vilket är just hennes definition av nyliberalism. I Mouffes bok diskuteras det nyliberala ytterst sällan som en form av ekonomisk ordning, och behandlas främst som ett tänkesätt och vision om samhället. I grund och botten är, menar jag, en bred definition av nyliberalism inte särskilt problematisk utan har snarare fördelar. Många, bland annat David Harvey, har argumenterat för hur nyliberalismen bör förstås både i termer av en ekonomisk och politisk ordning samt en ideologi. Genom en sådan bred förståelse är det enklare att förstå hur den nyliberala ekonomin och politiken har fått ett sådant genomslag. Hos Mouffe får de ekonomiska aspekterna och de gränser de sätter allt för lite uppmärksamhet. Att göra motstånd mot den nyliberala ordningen kommer oftast att handla om att ersätta ett politiskt tänkande med ett annat. Av denna anledning kan hon beskriva den reformistiska

vänsterns problem i idealistiska termer, som att de inte har förstått politikens väsen, snarare än att grunda det i analys av hur relationen mellan stat och kapitalism har sett ut och förändrats i samband med ekonomiska konjunkturer.

Det är även här, i hennes bristande analys av nyliberalismen som en samtida form av kapitalism, som hennes förståelse av folket och hennes kritik av vänsterns ”klassessentialism” stöter på problem. För Mouffe är folket blott en politisk konstruktion och inte någonting som har sin grund i reella politiskt gemensamma villkor. De ”ekvivalenskedjor” som skapas mellan olika grupper är, enligt henne, ett uttryck för en gemensam vilja till ett annat samhälle och inte för delade intressen. När hon analyserar vad som kan vara grunden för en gemensam identifikation som ett folk mot en elit så relateras detta således inte till att dessa människor de facto skulle ha någonting med varandra att göra. Istället betraktas de som företrädare för separata underordnade grupper med disparata intressen som måste lyckas formulera ett politiskt projekt i skärningspunkten mellan dessa olika intressen.

Då hennes politiska projekt inte ger verktyg för att erbjuda en kritik och ett motstånd mot det ekonomiska system som splittrar grupper – manliga arbetare från kvinnliga, rasifierade, hbtq-personer och så vidare – så finns det få anledningar att tro att hennes önskemål att skapa ekvivalenskedjor mellan dessa grupper kan få fäste. Om inte gemensam kamp grundas i faktiska gemensamma intressen så är chansen liten för att grupper går samman och upprätthåller en politisk gemenskap. Särskilt när dessa grupper *de facto* ofta ställs mot varandra och således görs till varandras motståndare. Mouffes bristande förankring i en tradition som beskriver nyliberalismen som grundad i en kapitalistisk ekonomi innebär alltså att hennes politiska projekt bygger på hoppet att människor ska enas i försöket att upprätta det goda politiska samtalet. Sammantaget är det ett idealistiskt politiskt projekt som, på typiskt liberalt manér, framhäver vikten av det politiska som kommunikationsform framför en analys av de sociala och ekonomiska villkor som betingar detta samtal.

Aruzzas, Bhattacharya och Frasers utgångspunkt i manifestet *Feminism för de 99 procenten* är, till skillnad från Mouffe, att flertalet människor – även om de tillhör olika grupper som utsätts för olika typer av orättvisor – behöver ett annat ekonomiskt system för att

Det är även här, i hennes bristande analys av nyliberalismen som en samtida form av kapitalism, som hennes förståelse av folket och hennes kritik av vänsterns ”klassessentialism” stöter på problem.

de orättvisor som de utsätts för ska kunna bekämpas effektivt. I motsats till Mouffe är det antikapitalistiska momentet centralt för hur de formulerar grunden för gemensam politisk kamp, där olika politiska kamper inte reduceras till varandra men där kontexten inom vilka dessa kamper sker – den kapitalistiska – blir den gemensamma utgångspunkten. Det rör sig inte om att reducera varje kamp till en fråga om klass utan istället om att ta sin utgångspunkt i hur den ekonomiska ordningen angår merparten av de människor som ofta beskrivs som i konflikt med varandra eller som politiska subjekt med skilda intressen. Det är inte så att kapitalismen är roten till allt ont, men många av de rättvisekamper som bedrivs behöver förankras i en antikapitalism för att kunna vara en kamp för de många snarare än de få.

Feminism för de 99 procenten

Dagens feminister måste fatta ett beslut: Ska vi fortsätta delta i de jämlika möjligheternas herravälde medan planeten brinner upp? Eller ska vi omdefiniera jämställdhet och ge den en antikapitalistisk form som kan ta oss ur den nuvarande krisen och leda oss mot ett nytt samhälle?

I *Feminism för de 99 procenten* vill Aruzza, Bhattacharya och Fraser formulera ett brett gemensamt feministisk antikapitalistiskt projekt, med utgångspunkt i sina olika politiska och teoretiska bakgrunder. Medan Aruzza främst har varit intresserad av relationen mellan marxism och feminism, har Bhattacharya ägnat sig åt att utveckla den sociala reproduktionsteorin i mötet med vad som skulle kunna kallas för ett intersektionellt perspektiv. Fraser har å sin tur ägnat stora delar av sina verk åt att reflektera kring relationen mellan statusorienterade kamper och klassorienterade sådana inom den samtida liberala kapitalismen. Tillsammans skriver de fram elva teser för en feminism som de menar inte vänder sig till de få, utan istället till de många. Det handlar, till skillnad från den liberala feminism som förespråkar meritokrati och representation, om en feminism som riktar in sig mot kapitalismens destruktiva konsekvenser och vägrar vara tacksam ”över att det är en kvinna, inte en man, som krossar deras fackföreningar, dödar deras föräldrar i en drönarattack eller låser in deras barn i en bur vid en gränspostering” och som ”vägrar att skydda fåtalets frihet på bekostnad av de mångas välbefinnande”.

I likhet med Mouffe beskriver de vår tid som präglad av nyliberalismens härjningar. Men till skillnad från henne framhåller de emellertid nyliberalismen just som en samtida form av kapitalism som har lett till ökad ekonomisk ojämlikhet, en avpolitiserad av våra demokratiska organ och genom sina ekonomiska moment har bidragit till den stora miljökris som vi befinner oss i och som vi är oförmögna att lösa utifrån dagens politiska ramar. Dessa frågor – ekonomi, miljö, kvinnors villkor med mera – hänger alltså ihop och är inte ett uttryck för olika politiska aktörer som representerar olika intressen som måste sammanfogas. Snarare är de redan sammanlänkade och politiska gemenskaper kan byggas med utgångspunkt i en förståelse om hur de faktiskt hänger ihop i många avseenden.

Genom att fokusera på den kapitalistiska kontext som den politiska kampen pågår inom erbjuder Aruzza, Bhattacharya och Fraser mer än en gemensam utgångspunkt. De pekar även mot en lösning på den konflikt mellan statusorienterade och klassorienterade kamper som har präglat det politiska landskapet och den politiska debatten under ett flertal decennier. Medan de statusorienterade kamperna brukar relateras till orättvisor som kapitalismen inte behöver för att verka effektivt så ses de klassorienterade orättvisorna som fundamentala för kapitalismens fortlevnad. Detta har inneburit att vissa grupper har kunnat ställa politiska krav och nått framgångar som andra grupper inte har. I LO-rapporten *Högerpopulismen och jämlikheten – en essä* pekar författarna Anders Nilsson och Örjan Nyström på detta förhållande och argumenterar för hur den ekonomiska orättvisan har fördjupats medan det finns tecken på att kulturellt grundande orättvisor inte har fördjupats på samma sätt. De tre författarna pekar på de begränsningar som en statusorienterad kamp möter i kapitalismen. Även om den nyliberala kapitalismen på ett ideologiskt plan inte motsätter sig vissa rättvisekamper så kan den på ett konkret plan göra det svårt för människor att utnyttja de rättigheter som de formellt har:

Av nyliberalismens sätt att omstöpa könsförtrycket inser vi att kvinnor och könsmässigt nonkonforma personer bara kan erövra rättigheter (och förverkliga de rättigheter som de redan har på pappret) genom att omdana hela det samhällssystem som urvattnar dessa rättigheter. Den legala rätten till abort är i sig av föga värde för fattiga kvinnor och

arbetarkvinnor som inte har råd att betala för ingreppet. Reproduktiv rättvisa förutsätter tillgång till gratis och allmän sjukvård utan vinstsyfte samt avskaffandet av rasistiska eugeniska praktiker inom läkarkåren [...] Slutligen är rättslig emancipation blott ett tomt skal utan åtgärder som omfattar välfärdstjänster, sociala bostäder och resurser som garanterar att kvinnor skyddas från våld i hemmet och på arbetet.

Rättvisekamper som inte begrundar de ekonomiska förutsättningarna kommer alltså att premiera enskilda individer inom de grupper man vill värna om. Det krävs således en kombination av både kulturell kamp och ekonomisk kamp för att de segrar man vinner ska komma alla i gruppen till dels. Aruzza, Bhattacharya och Fraser uttrycker detta förhållande på ett effektivt vis i sin kritik av styrelserumsfeminism: ”Vi är inte intresserade av att krossa glastaket om det betyder att den stora majoriteten tvingas sopa upp splittret”. Förutom att de vänder sig mot denna form av feminism då den innefattar endast ett privilegierat skikt kvinnor är ytterligare en anledning att det inte är en feminism som mobiliseras mot kapitalismen, utan snarare deltar i att skövla planeten och göra den oigenkännlig. Feminismen för de 99 procenten är således inte enbart en feminism som företräder 99 procent av alla kvinnor. Det är även en feminism som sluter upp med miljörelsen, och där kvinnors kamp helt och hållet hänger samman med miljöaktivism. Till skillnad från Mouffe, vars ”folkfront” helt och hållet är en diskursiv konstruktion och där det handlar om att genom populistisk retorik få med sig människor på det vänsterpopulistiska tåget snarare än det högerpopulistiska, utgår Aruzza, Bhattacharya och Fraser istället från att dessa grupper faktiskt hör ihop. Även om det givetvis krävs ideologisk kamp för att övertyga människor om denna gemenskap är den reell. På så vis är det också troligare att den går att upprätta. Då den har sitt sikte på ekonomisk omfördelning, och inte bara ett levande politiskt samtal och en konflikt mellan höger- och vänster, bär den också på verkliga förutsättningar att vända den politiska utvecklingen och skapa grund för en jämlikare framtid i en levbar värld. <<

Medan de statusorienterade kamperna brukar relateras till orättvisor som kapitalismen inte behöver för att verka effektivt så ses de klassorienterade orättvisorna som fundamentala för kapitalismens fortlevnad. Detta har inneburit att vissa grupper har kunnat ställa politiska krav och nått framgångar som andra grupper inte har.

Rosa Luxemburg och det revolutionära partiet

Rosa Luxemburg tecknas ibland ytligt som anhängare av en frihetlig form av socialism och ställs då gärna i skarp kontrast till den förment mer auktoritära bolsjevismen under Lenins inflytande. Eric Blanc lyfter fram aspekter som ger en mer komplex och i flera avseenden dystrare bild av hennes ståndpunkter och gärning.

Denna artikel gör en förnyad analys av Rosa Luxemburgs sätt att närma sig frågan om partiet genom att analysera de förbisedda erfarenheterna av hennes politiska ingripande och organisatoriska praktik i Polen. Jag ifrågasätter myten att Rosa Luxemburg förespråkade ett "hela klassens parti", "spontanism" eller en konsekvent partidemokrati. Hennes parti – Kungadömet Polen och Litauens socialdemokratiska parti (SDKPiL) – visar sig ha ett perspektiv och en praktik utan några genomgående strategiska skillnader mellan Luxemburg och Lenin angående det revolutionära partiets roll. I praktiken var den mest betydelsefulla skillnaden mellan deras partier att bolsjevikerna var effektivare än SDKPiL under arbetarnas masskamp under och efter 1905 års revolution.

Partiet och spontaniteten

En av Luxemburgs och hennes partis viktigaste politiska styrkor var utan tvekan deras betoning av arbetarklassens aktioner. Det var till stor del SDKPiL:s outtröttliga agitation bland arbetarna som gjorde att det erövrade en folklig bas under 1905-1906. Dessutom gav Luxemburgs berömda broschyr om massstrejken ett klart alternativ till den europeiska socialdemokratins förhärskande prioritering av organisering och

ARTIKELFÖRFATTARE

Eric Blanc

är historiker i Oakland, Kalifornien. Han har skrivit *Anti-Colonial Marxism: Oppression & Revolution in the Tsarist Borderlands* (Brill Publisher).

BILD. Illustration av upproret i Lodz, 1905. Över barrikaden vajar SDKPiL:s fana.

skolning före handling. Luxemburg hävdade att revolutionen 1905 pekade på vägen framåt för arbetarrörelsen i hela Europa och världen och formulerade tre sammanhängande teser:

1. Arbetarklassens majoritet skulle storma ut på den politiska scenen innan den var helt organiserad och skolad av socialdemokratin (det vill säga "spontan").
2. De flesta arbetare skulle inte komma fram till revolutionära slutsatser via partiets publikationer eller tal utan genom sina erfarenheter under dessa tumultartade politiska omvälvningar.

3. Det främsta sättet för marxistiska partier att på ett effektivt sätt kämpa för arbetarmakt var således att främja massaktioner och – under själva kampen – ge den ledning och organisation.

Ett oräkneligt antal författare har på ett problematiskt sätt ställt denna strategi mot Lenins påstådda elitism och hans toppstyrda förtruppparti. Bruno Naarden hävdar således att Luxemburg talade för en "spontanitetsteori", vars "kännetecken" var ett "förhållande av massornas spontanitet". Denna ståndpunkt, påstår författaren, "visade hur långt bort hon stod"

från bolsjevikerna och hur "hennes uppfattning närmade sig anarkisternas och syndikalisternas".[1]

Denna falska oenighet har ifrågasatts av olika akademiker och aktivister, som konstaterar att Lenin delade entusiasmen för "spontana" massaktioner och att Luxemburg var övertygad om att det revolutionära marxistiska partiet var ett outhärligt medel för att leda de upprorska massorna till erövringen av makten. [2] Den inriktning på massaktioner som bolsjevikerna tillämpade 1917 var i själva verket en fortsättning på de perspektiv som Luxemburg uttryckte 1906.

Partibygget i det tsaristiska Ryssland

Men till och med författare som konstaterar likheten i Lenins och Luxemburgs ståndpunkter hävdar i allmänhet att det före 1917 fanns grundläggande skillnader i deras syn på det revolutionära partiets natur och roll. Enligt denna analys vidhöll Luxemburg, till skillnad från Lenin, Andra internationalens åsikt att partiet skulle omfatta hela klassen (inte bara dess förtrupp) och att revolutionärer inte skulle organisera sig åtskilt från de reformistiska socialisterna. Enligt Chris Harmans inflytelserika redogörelse förespråkade Luxemburg en modell av ”hela klassens parti”: ”Alla strömningar inom klassen måste representeras inom det. Varja splittring av det skulle betraktas som en splittring av klassen. Även om centraliseringen erkändes som nödvändig så fruktade man att den kunde bli en centralisering över och mot klassens spontana aktivitet.”[3] I motsats till Lenin och hans självständiga bolsjevikparti, påstås det, vägrade Luxemburg bryta organisatoriskt med reformisterna, och hoppades förgäves att det nära förestående revolutionära upproret skulle övervinna opportunisten i partiet och dess ledning.[4]

Även om det är berättigt att kritisera Luxemburg (och andra radikaler i tyska socialdemokratiska partiet, SPD) för att de underlät att organisera SPD:s vänster som en avgränsad strömning före 1914, så följer det därmed inte att detta misstag återspeglade en strategisk motsättning med Lenin angående partibygget. Den grundläggande bristen i denna tolkning är att den inte kan förklara den ”leninistiska” karaktären på Luxemburgs organisation i Polen. SDKPiL hade faktiskt alla de kännetecken som i allmänhet sägs vara bolsjevismens bestämda särdrag: organisatoriskt åtskild från reformisterna, politisk sammanhållning och/eller hård centralisering.

Det faktum att både Luxemburgs och Lenins partier i det tsaristiska Ryssland såg helt annorlunda ut än det tyska SPD berodde inte på någon brytning med den ”ortodoxa” marxismen. Ingen i Ryssland krävde ett ”parti av ny typ”, av den enkla anledningen att den socialdemokratiska ”ortodoxin” redan förkunnade att partiet skulle organisera klassens mest utvecklade skikt på basis av ett marxistiskt program.[5] Den tyska socialdemokratins förfall till reformism berodde till stor del på att det under SPD:s första decennier av

fredlig utveckling hade uppstått ett skikt konservativa partifunktionärer. Det är viktigt att komma ihåg denna insikt, eftersom Kautskys teorier inte sällan får skulden för partiets reformism. Men långt från att vara anhängare till Kautsky, var de flesta ledarna i SPD byråkratiska ”praktiker” som var ointresserade av socialistisk teori.[6] För att se hur ett parti som leddes av ”ortodoxa” socialdemokrater såg ut i praktiken ska man undersöka det tsaristiska kejsardömet, inte Tyskland.

De uppenbara skillnader som fanns mellan de socialistiska partierna i det tsaristiska Ryssland och deras motsvarigheter i Europa, var i grund och botten ett resultat av den ryska absolutismen.[7] Marxister var eniga om att förhållandena under tsarismen uteslöt alla försök att anta det tyska SPD:s organisatoriska struktur – eller speciella politiska fokus. Och varken Lenin eller Luxemburg hävdade någon gång under åren innan kriget att deras typ av partiorganisation i det tsaristiska kejsardömet skulle kopieras av revolutionärer i Tyskland eller resten av Europa.

Bristen på politisk frihet gynnade dessutom helt andra styrkeförhållanden mellan reformister och revolutionärer inom den socialistiska rörelsen i det ryska tsardömet. Den feodalt absolutistiska staten och frånvaron av politisk frihet i Ryssland gjorde att det inte växte fram starka reformistiska strömningar eller uppstod byråkratiserade apparater inom arbetarrörelsen. Den besvärliga fråga – som ställdes i Tyskland och i hela Västeuropa – om hur en revolutionärt marxistisk minoritet faktiskt skulle kunna övervinna ett socialistiskt masspartis byråkratiserade ledning, ställdes helt enkelt inte under tsarismen. Även inom Luxemburgs och Lenins gemensamma ”ortodoxa” ramar var det givetvis oundvikligt med alla möjliga sorters konkreta motsättningar om det bästa sättet att agera politiskt under de speciella förhållandena i det tsaristiska Ryssland. Men en analys av Luxemburgs partis teori och praktik i Polen visar att hennes välbekanta debatter med Lenin inte återspeglar några bestående meningsskillnader.

På grundval av sin inflytelserika polemik mot Lenin 1904, framhålls ofta Luxemburg som en konsekvent förespråkare av partidemokrati gentemot de påstått ”auktoritära” bolsjevikerna. Men i praktiken var SDKPiL definitivt ett av de minst demokratiska socialistiska partierna i hela tsardömet. Nettl anmärker att Luxemburgs egna uppfattningar i det polska partiet knappast stödde sådana

krav på mer ’demokrati’. Istället för att kontrollera lokalorganisationerna ignorerade hon dem helt enkelt helt och hållet. Å andra sidan försökte Luxemburgs nära allierade i partiets ledning vid denna tidpunkt, Leo Jogiches, senare införa ett lika hårt kontrollsystem som Lenins, även om han inte valde att utveckla någon filosofi kring denna centralism.[8]

I synnerhet efter 1905 uppstod flera interna oppositioner i SDKPiL som utmanade partiets politiska linje och interna funktionssätt, bara för att förtalats, isoleras och/eller uteslutas med hjälp av organisatoriska manövrar från ledningen. En särskilt vidrig metod som Luxemburg och hennes ledning använde var att upprepade gånger avslöja de riktiga namnen på fraktionsmotståndare som verkade under pseudonym, och därmed utsätta dem för statens förtryck.[9] ”Den systematiska användningen av förtal och intriger hade blivit en metod för att behålla makten i SDKPiL”, konstaterar den schweiziske historikern Jean-François Fayet. [10]

Massupproret och de relativt friare förhållanden som revolutionen 1905 ledde till, fick de flesta socialistiska partierna i det tsaristiska kejsardömet – inklusive bolsjevikerna – att ta betydande steg mot intern demokrati. [11] Men SDKPiL gick i rakt motsatt riktning. 1906 avvisade partiet alla motioner från ledare bland partiets basmedlemmar om ett mer demokratiskt funktionssätt, och stärkte istället de centraliserande tendenserna genom att anta en ny partistruktur som gav en exempellös makt till femmannaledningen i exil. [12] SDKPiL styrdes på ett alltmer diktatoriskt sätt av Leo Jogiches och Feliks Dzierżyński – en dynamik som skulle varit omöjlig utan Luxemburgs konsekventa hjälp och ideologiska stöd.[13]

Och även om det förvisso går att hitta stycken i Luxemburgs tyska skrifter som tonar ner skillnaden mellan partiet och klassen, eller argumenterar mot organisatorisk splittring från reformisterna, så återspeglades inte dessa tvetydigheter i SDKPiL:s praktik, och inte heller var de normen i hennes polska skrifter. Fundera till exempel över Luxemburgs rättfärdigande av SDKPiL:s oförsonlighet mot sin främsta politiska rival, det Polska socialistpartiet (PPS):

Faktum är att förekomsten av ett strikt proletärt parti – som grundar sina principer på en teoretisk förståelse av sina aktiviteter, som inte kompromissar om taktik, som är orubbligt i tillämpningen och försvaret av alla sina uppfattningar, som inte är tillgängligt för någon

”

Alla strömningar inom klassen måste representeras inom det. Varja splittring av det skulle betraktas som en splittring av klassen. Även om centraliseringen erkändes som nödvändig så fruktade man att den kunde bli en centralisering över och mot klassens spontana aktivitet.

sorts halvhjärtad socialism – har effekter och en inverkan långt utöver sin egen organisation. Det påverkar hela tiden socialismens övriga fraktioner och schatteringar., och hela arbetarrörelsen. Så många anklagelser som slungades mot de ”oförsonliga” Guesdisterna i Frankrike för att de under decennier förkastade enhet med alla andra socialistiska grupper! Historien visade att de hade rätt – det visade sig att ett socialistiskt partis styrka inte består av att på ett yligt sätt lappa ihop en massa medlemmar, och inte heller av ymniga kassakistor eller ett överflöd av värdelösa flygblad, utan av bestämda och tydliga uppfattningar, enighet och intellektuell harmoni inom dess led, samstämmighet mellan ord och handling. [14]

Så även om Luxemburg förespråkade organisatorisk enhet mellan mensjeviker och bolsjeviker, så avvisade hon på samma gång all organisatorisk sammanslagning av SDKPiL och PPS-Vänster (det namn som PPS tog efter att ha uteslutit sin nationalistiskt separatistiska minoritet 1906), trots det faktum att PPS-Vänster genomgående stod till vänster om mensjevikerna. Medan Luxemburgs parti vidmakthöll en separat organisatorisk struktur under hela perioden före 1917, så var bolsjevikerna faktiskt mycket mindre konsekventa. Det var mensjevikerna, inte bolsjevikerna, som hade tagit initiativ till splittringen av RSDAP 1903, genom att vägra att underkasta sig majoritetsbesluten vid den andra kongressen. 1906 återförenades de två strömningarna. Till och med efter att bolsjevikerna inledde den faktiska splittringen 1912 så försökte de ta med hela delar av mensjevikerna i sitt RSDAP, under en period till och med sådana som Georgij Plechanov som öppet stödde en strategisk allians mellan arbetarna och den liberala borgarklassen.

Att avgöra vilka politiska skillnader som var tillåtna, och vilka tendenser som faktiskt kunde samexistera i ett marxistiskt parti eller fraktion, var en svår fråga som inte kunde besvaras med några färdiga formler. Dessa komplicerade problem glöms alltför ofta bort idag, och det leder till en överförenklad syn på bolsjevismens utveckling.

Många författare har hävdade att det avgörande elementet för bolsjevikernas framgång 1917 var dess ”leninistiska” organisationsstruktur, men Luxemburgs partis oförmåga att leda den polska revolutionen till seger 1918-1919 kan tyckas visa att det inte räcker med att det existerar ett avskilt

revolutionärt marxistiskt parti för att arbetarklassen ska erövra makten. Luxemburgs parti saknade varken en separat struktur eller en enhetlig orientering mot den revolutionära marxismen – men det visade sig oförmöget att spela den ledande roll för massorna som bolsjevikerna spelade, trots de gynnsamma förhållanden som fanns för en socialistisk revolution i Polen efter kriget.

Monopolism och enhetsfront

Om SDKPiL:s främsta politiska nackdel efter 1914 var dess fortsatta motstånd mot ett polskt oberoende, så var dess största strategiska svaghet under de föregående åren ett allmänt motstånd mot stora enhetsfrontsorganisationer i handling med PPS. Luxemburg och SDKPiL försökte tillämpa de ”ortodoxa” tyska marxisternas modell, enligt vilken arbetarklassens enhet måste uppnås direkt genom partiet. Enligt denna åsikt skulle det bara finnas ett arbetarparti, till vilket arbetarnas samtliga massorganisationer (fackföreningar etc.) skulle knytas politiskt och organisatoriskt.

Denna linje – som jag kommer att kalla ”monopolism” – var kanske tänkbar i Tyskland, men den var problematisk på platser som Polen och det centrala Ryssland där det fanns flera relativt små socialistiska organisationer. Här gjorde masskampens dynamik det nödvändigt med enhet i handling mellan olika politiska strömningar och det krävdes massorganisationer utanför partiet (fabrikskommittéer, fackföreningar, arbetarråd) för att samordna aktionerna och organisera bredare skikt av arbetare som inte tillhörde något parti.

Kort sagt fanns det en stor motsättning mellan den marxistiska ”ortodoxin” och den viktigaste form för organisering av arbetarna som spred sig över det tsaristiska kejsardömet under och efter revolutionen 1905. Till en början var ”monopolismen” också stark bland bolsjevikerna, vilket ledde fram till deras ökända krav att sovjeten i St Petersburg 1905 skulle följa RSDAP:s ledning och anta dess program. Men i slutet av 1905 och särskilt senare, visade de sig till slut på ett flexibelt sätt kunna anpassa sin praktik till masskampens verkliga dynamik. Även om begreppet ”enhetsfront” inte myntades förrän efter oktoberrevolutionen, hade bolsjevikerna och många andra marxister använt denna metod under mer än ett decennium. [15]

Skillnaden mot Luxemburgs parti är slående. Liksom resten av tsardömet upplevde Polen spontana krav

på enhet från den revolterande arbetarklassen 1905. Utöver att bilda tillfälliga förenade kommittéer på många arbetsplatser, inledde Polen fyra socialistiska partier (SDKPiL, PPS, Bund och PPS-Proletariat) ofta gemensamma samordnade strejker och demonstrationer och organiserade självförsvar på stadsövergripande nivå. Men gång på gång ingrep SDKPiL:s högsta ledning för att sätta stopp för dessa enhetsfronter, och förkunnade att de programmatiska skillnaderna uteslöt samordning med PPS. [16] För att bara nämna ett exempel: efter att SDKPiL i Łódź i slutet av 1905 hade nått en överenskommelse om att organisera en strejk mot regeringen tillsammans med PPS (eftersom de inte var starka nog att organisera den på egen hand), ingrep den högsta partiledningen för att upphäva överenskommelsen, vilket slutligen ledde till att ledande SDKPiL-kadrer i Łódź avgick i protest mot vad de kallade sitt partis ”byråkratisering”. [17]

Det är svårt att överdriva hur skadlig denna brist på aktionsenhet visade sig vara för den polska revolutionen. Ledaren för SDKPiL i Warszawa, Stanislaw Gutt, skrev 1905: ”om proletariatet idag hamnar i strid, genom att gå i skilda grupper istället för som en kompakt avdelning, så är det vårt fel, och vi kommer i framtiden tvingas att stå till svars inför historien.”[18]

Den 27 december 1905, då tsardömet var uppslukat av generalstrejker och uppror, utfärdade PPS-Proletariat ett upprop att Polen skulle följa det centrala Ryssland och upprätta arbetarråd (sovjeter), och menade att det var det enda tänkbara sättet att med framgång övervinna den ”fruktansvärda skada” som den rådande oenigheten inom den polska arbetarrörelsen hade orsakat:

Alla socialistiska partier har följande paroll inskriven på sina fanor: ”Proletärer i alla länder, förena er!” Men det är lätt att skriva denna paroll – men svårare att genomföra den .... I [det tsaristiska] Polen finns det så många som fyra olika socialistiska organisationer, och alla ropar: ”Följ oss, bara vi kan leda dig till Himmelriket” ... [men] det finns bara ett sätt att besegra regeringen, det är vår solidaritet och enhet i handling.... [För att uppnå denna enhet krävs] ett de arbetardeputerandes råd som ska innehålla representanter från alla fabriker, verkstäder och yrken, och representanter från alla socialistiska partier. [19]

Men detta råd – som förebådade Trotskijs analys av sovjeterna som

”

En verklig balansräkning över Luxemburgs arv kan inte bara rikta in sig på hennes positiva påverkan i Tyskland och på andra ställen – det måste också inse att den roll hon spelade i Polen var synnerligen problematisk.

”enhetsfrontens högsta form” – kritiserades skarpt av SDKPiL. [20] Det gav ut ett flygblad som förkunnade att kravet på råd i Polen ”bara kan skapa förvirring i de revolutionära leden och skada arbetarnas sak.” Syftet med sovjeterna i det centrala Ryssland, hävdade flygbladet, var inte ”att förena arbetar från olika partier”, utan istället ”knyta samman det socialdemokratiska partiet med de omedvetna, mörka, tröga massorna.” Råden kunde inte ”råda bot på gisslet” med den polska arbetarrörelsens splittring, eftersom proletarietet ”måste ha ett program och ett klassparti”, och ”utan ett program är det omöjligt att kämpa mot den tsaristiska regeringen eller kämpa mot kapitalisterna”. Därför gick det bara att uppnå enhet och seger genom att förklara för arbetarna att endast SDKPiL representerade deras ”verkliga krav och intressen”. [21]

Motsättningen mellan ”monopolism” och masskampens dynamik var inte mindre uppenbar vad gällde fackföreningarna. Under 1905 och 1906 upplevde Polen en explosiv

tillväxt av fackföreningarna – mer än 20 procent av Polens arbetare anslöt sig under dessa år till fackföreningarna, den överlägset högsta siffran i hela tsardömet. Medan PPS stödde icke partianknutna fackföreningar som var öppna för alla arbetare oavsett partianslutning, så organiserade SDKPiL istället sina egna separata socialdemokratiska fackföreningar som instruerades att inte samarbeta med andra fackföreningar. Dessa ”partifackföreningar” var organisatoriskt knutna till SDKPiL, erkände dess politiska ledarskap och gav tio procent av medlemsavgifterna till partiet. Resultatet blev förutsägbart nog skadligt, inte bara för arbetarrörelsens enhet utan också för SDKPiL:s inflytande, eftersom deras fackföreningar hela tiden representerade mycket färre arbetare än de icke partianknutna fackföreningar som PPS och senare PPS-Vänster förespråkade. [22]

Sammanfattning

Rosa Luxemburgs deltagande inom den polska socialistiska rörelsen var djupt motsägelsefullt, och i slutändan tragiskt. Utan hennes enorma revolutionära prestige och politiska styrka är det osannolikt att det sekteristiska SDKPiL någonsin kunde ha spelat en så inflytelserik roll under den polska och europeiska historien. Luxemburgs och hennes polska partis tragedi var att deras engagemang i proletarietets frigörelse undergrävdes av sekteristiska och dogmatiska strömningar som bidrog till nederlagen för de polska arbetarnas revolutioner 1905 och 1918-1919. En verklig balansräkning över Luxemburgs arv kan inte bara rikta in sig på hennes positiva påverkan i Tyskland och på andra ställen – det måste också inse att den roll hon spelade i Polen var synnerligen problematisk.<<

Från den australiensiska socialistiska webbplatsen *Links*, 10 mars 2018. Översättning från engelska, Göran Källqvist.

Luxemburgs och hennes polska partis tragedi var att deras engagemang i proletarietets frigörelse undergrävdes av sekteristiska och dogmatiska strömningar

1. Naarden, Bruno, *Socialist Europe and Revolutionary Russia: Perception and Prejudice, 1848–1923*, Cambridge: Cambridge University Press 1992, s 144. Även Jack Conrad skriver att Luxemburg ”vidhöll en spontanitetsteori ... Eftersom hon hade en benägenhet att bagatellisera organisationen och överbetona spontaniteten, och var före 1914 ovillig att upprätta en verklig, disciplinerad vänsterfraktion inom SDP. Till skillnad från Lenin och bolsjevikerna, förstås.” (Conrad, Jack, *Party and Programme*, London: Storbritanniens kommunistparti 2006, s 22.)
 2. Se till exempel Harman, Chris, ”Party and Class”, *International Socialism*, 1968–1969, s 26.
 3. *Ibid*, s 30.
 4. Det hävdar Gluckstein, Donny, ”Classical Marxism and the Question of Reformism”, *International Socialism*, 2014, och Rose, John, ”Luxemburg, Müller and the Berlin Workers' and Soldiers' Councils”, *International Socialism*, 2015.
 5. Lih, Lars T, *Lenin Rediscovered: 'What Is to Be Done?' In Context*, Leiden: Brill 2006.
 6. 1909 hävdade Kautsky således att det tyska parti- och fackföreningsledarna ”har blivit så uppslukade av den enorma apparatens administrativa behov att de har förlorat allt sinne för helheten, allt intresse för något som ligger utanför deras egna expeditioner”. (Citerat i Day och Gaido, *Witnesses to Permanent Revolution: The Documentary Record*, Leiden: Brill 2009, s 52).
 7. Det enda undantaget bekräftar regeln: I Finland, den enda del av det tsaristiska kejsardömet med omfattande politiska friheter och ett lagligt socialistiskt parti, hade det finska socialdemokratiska

partiet samma organisatoriska form och legalistiskt parlamentariska inriktning som det tyska SPD.
 8. Nettl, J P, *Rosa Luxemburg*, London: Oxford University Press 1966, s 288.
 9. Denna metod användes till exempel mot Kelles-Krauz 1904 (Snyder, Timothy, *Nationalism, Marxism, and Modern Central Europe: A Biography of Kazimierz Kelles-Krauz, 1872–1905*, Cambridge, MA.: Ukrainian Research Institute of Harvard University 1997, s 184–5) och mot Radek 1912 (Nettl 1966, s 586–587).
 10. Fayet, Jean-François, *Karl Radek (1885–1939): Biographie Politique*, Bern: Peter Lang 2004, s 144.
 11. På samma sätt lämnade bolsjevikerna sin tidigare betoning av en hård centralisering av partiet – från åtminstone 1905 fram till det ryska inbördeskriget var den bolsjevikiska tendensens organisatoriska praktik avsevärt lösligare än den strikta centralisering som *Iskra* tänkte sig 1900-1903
 12. Blobaum, Robert, *Feliks Dzier y ski and the SDKPiL: A Study of the Origins of Polish Communism*, East European Monographs, 154, Boulder, CO./New York: Columbia University Press 1984, s 34–5.
 13. Fayet 2004, Blobaum 1984, och Nettl 1966, *m fl*.
 14. Luxemburg, Rosa, 'Likwidacja', *Przeegl d Socjaldemokratyczny*, 1908, nr 1, s 62.
 15. Se till exempel Trotskij's analys av bolsjevikernas enhetsfronttaktik under 1917 (Trotskij, *Vad härnäst? Det tyska proletarietets ödesfrågor*, på marxistarkiv.se, s 31–34).
 16. Arnowska, Anna, *Geneza Roztamu w Polskiej Partii Socjalistycznej, 1904–1906*, Warszawa: Pastwowe Wydawnictwo

Naukowe 1965, s 162, 198, 243, 324.
 17. Michta, Norbert, *Rozbie no ci i rozlam w SDKPiL*, Warszawa: Ksika i Wiedza 1987, s 142–143.
 18. Citeras i Sobczak, Jan (red.), *Rewolucja 1905 roku w Królestwie Polskim (partie-masy-do wiadczenia mi dzynarodowe): materiały sympozjum naukowego*, Warszawa: Akademia Nauk Spolecznych PZPR 1988, s 64.
 19. *Odezwa Komitet Centralny Pol. Par. Soc. 'Proletaryat'*, Warszawa, 27 Grudnia 1905 r. (Dokumenty ycia spolecznego, Biblioteka Narodowa).
 20. ”Precis som fackföreningen är enhetsfrontens elementära form i den ekonomiska kampen så är sovjeterna enhetsfrontens högsta form under de förhållanden som råder då proletarietet går in i en period av kamp om den direkta makten.” (Trotskij, *Vad härnäst?...*, s 38.)
 21. *Odezwa Komitet Warszawski Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy*, Warszawa, 12 Lutego 1906 (Dokumenty ycia spolecznego, Biblioteka Narodowa). Tvärtemot vad detta flygblad påstod så förenade sovjeterna i St Petersburg och på andra ställen verkligen olika socialistiska partier (RSDAP:s olika delar, socialistrevolutionärerna, icke-ryska marxister, etc.). Efter revolutionen 1917 stödde både Luxemburg och SDKPiL arbetarråden, men inte förrän 1922–1923 antog det polska kommunistpartiet teorin om och praktiken med arbetarnas enhetsfront.
 22. Kochaski, Aleksander och Ignacy Orzechowski, *Zarys dziejów ruchu zawodowego w Królestwie Polskim, 1905–1918*, Warszawa: Ksika i Wiedza 1964.

Synen på utvecklingen i Sovjetunionen har varit en stridsfråga inom den svenska vänstern, inte minst under 70-talet då detta ofta var en definierande fråga för skilda partibildningar. Men hur är läget idag när krutröken – dryga 25 år efter Sovjetunionens fall – i någon mån borde ha skingrats? En ny bok, skriven av Kommunistiska Partiets före detta ordförande Anders Carlsson, kastar visst ljus över frågan. Martin Fahlgren har läst den.

Stalins värld

”

Marxismen gör anspråk på att vara en vetenskaplig teori om samhället, vilket kräver att man utgår från verkligheten som den faktiskt är, inte en vrångbild av densamma.

ARTIKELFÖRFATTARE

Martin Fahlgren

ingår i Röda rummets redaktion. Han driver sajten www.marxistarkiv.se.

Boken *Resa in i det okända*, av Kommunistiska Partiets (KP) före detta ordförande Anders Carlsson (i fortsättningen AC), kom ut på Proletärkulturs förlag i början av innevarande år (2019).

Enligt baksidestexten var tanken att skriva en ”heltäckande bok” om Sovjetunionen, med stöd i den forskning som öppnandet av sovjetiska arkiv gjort möjlig. Vidare: ”Carlson räds inte de svåra frågorna. Med ett odogmatiskt förhållningssätt till socialistisk teori diskuterar han socialistisk demokrati, statlig repression och byråkratism”.

Stämmer detta? Ja, i viss mån. AC använder sig av källor som för några årtionden sedan skulle vara omöjliga för en person med rötterna i den stalinistiska traditionen. Han diskuterar också problem som tidigare var tabu i samma miljö.

Enligt förordet var syftet också att ”vaska fram några avgörande lärdomar för dagens och framtidens revolutionära arbetarrörelse”.

Med detta lyckas AC sämre, vilket främst beror på att han sitter fast i den tradition som han kommer ur, det vill säga den ”ny-stalinism” som så starkt kom att prägla flera av de vänstergrupper som uppstod i Sverige i slutet av 60-talet och som mest konsekvent företrädades av KPMLr, numera KP. Han hamnar hela tiden i positioner där det viktigaste inte är att reda ut de verkliga problemen utan att

försvara gamla ”sanningar”, ärerädda Stalin och det stalinistiska Sovjet, samt hacka på de som kritiserat den väg som Sovjetunionen styrde in på under 20-talet. Det är först i bokens tre-fyra sista kapitel, som handlar om tiden efter Stalin, som AC i viss mån lyckas dumpa denna barlast – det är också bokens bästa del, vilket vi återkommer till nedan i det avslutande avsnittet ”Kapitalismens återupprättande”. Där diskuteras också vikten av att förstå varför ”det sovjetiska experimentet” slutade som det gjorde. För en seriös socialistisk rörelse är det utomordentligt viktigt att förstå varför revolutionen urartade och dra de nödvändiga lärdomarna för att kunna förhindra att ett system liknande det stalinistiska uppstår igen.

I fortsättningen ges flera exempel som illustrerar de problem som enligt min mening kännetecknar AC:s bok, men jag kommer ändå att försöka hålla mig kortfattad eftersom utrymmet är begränsat. Litteraturhänvisningar, liksom mer detaljerade redogörelser för olika aspekter får vi återkomma till i annat sammanhang.

Historiesynen

I förordet säger AC att han ”valt bort flertalet källor som representerar officiell sovjetisk historieskrivning ... för att jag misstror all officiell historieskrivning”, men det hindrar honom tyvärr inte från att utnyttja

lögner med ursprung i just den stalinistiska historieskrivningen. Inte nog med det, man blir mycket betänksam när man läser vad han i kapitel 10, ”Några rader om Stalin”, har att säga om den beryktade stalinistiska *SUKP(b)s historia Kortfattad kurs* från 1938, som är nedludad av historieförfalskningar och -förvanskningar. I stället för att ta itu med detta problem, försöker han smita undan:

Denna ”korta kurs” framställs regelmässigt som ett försök att skriva om historien efter ”stalinistisk” fatatur, vilket är att helt missförstå ändamålet. Må vara att ”korta kursen” lägger historien till rätta, som all officiell historieskrivning, men syftet var inte att skriva historia, utan att ingjuta ett bolsjevikiskt tänkande och ett bolsjevikiskt sätt att vara i ett parti som tappat ideologiskt fotfäste i femårsplanernas administrativa hysteri. Studier skulle återföra partiet på rätt kurs.

Marxismen gör anspråk på att vara en vetenskaplig teori om samhället, vilket kräver att man utgår från verkligheten som den faktiskt är, inte en vrångbild av densamma. Man måste bygga på fakta, och inte bortse från eller manipulera fakta.

AC inser att den ”korta kursen” inte uppfyller vetenskapliga kriterier, det vill säga att den är tillrättalagd,

men han anser ändå att den är acceptabel, ty ”syftet var inte att skriva historia, utan att ingjuta ett bolsjeviskt tänkande...”! Detta innebär att AC anser att det är tillåtet att förvränga historien för att rätta till ideologiska brister och ”återföra partiet på rätt kurs” Undertecknad accepterar inte en historiesyn där det är okej att ljuga för att ”ingjuta bolsjeviskt tänkande”. Jag begriper inte heller hur en vrånbild skulle kunna bidra till att skola massorna eller partimedlemmarna på ett sätt som skulle gynna det socialistiska uppbygget.

Resonemanget innebär inte bara att AC bagatelliserar stalinistisk historieförfalskning, utan implicerar dessutom att han själv är beredd att ta till sådana knep om han tror att det gynnar den politiska strömning som han tillhör. Mot den bakgrunden är det kanske inte så märkligt att han intar en ambivalent hållning till stalinistisk historieförfalskning: han vidhåller vissa stalinistiska lögnar, men undviker att upprepa en del av de grövsta, samtidigt som han avstår från att uttryckligt kritisera även sådan historieförfalskning som han uppenbarligen inte själv är beredd att backa upp.

Källorna

Innan vi ger exempel på hur AC behandlar historien, ska vi säga några ord om källorna som sådana. AC använder sig flitigt av författare och historiker som räknas till ”den revisionistiska skolan” (J. Arch Getty, Sheila Fitzpatrick, Karl Schlögel med flera), vilka han ställer mot ”den totalitära skolan” (Robert Conquest, Richard Pipes med flera).

Även undertecknad anser att det är främst i den revisionistiska skolan som vi finner sovjetforskning värd att ta på allvar, inte minst därför att den kännetecknas av ett ”underifrånperspektiv”, där sociala och andra frågor är viktiga, i motsats till den totalitära skolan, som främst sysslar med diktaturens former och för vilken klassmässiga, sociala och andra skillnader mellan olika slags diktaturer (fascism, nazism, stalinism) är ointressanta.

Men AC gör det enkelt för sig. För honom räcker det med att beteckna Stalins Sovjet som totalitärt, för att inkluderas i den totalitära skolan. Han glömmer därmed att även många representanter från den revisionistiska skolan anser att Sovjet var totalitärt.

Särskiljande för den totalitära skolan är *inte* att den betecknar Sovjet som totalitärt, utan att den i det stora hela struntar i allt annat. Det är också därför som den ser nazism/fascism

och stalinism som två sidor av samma mynt.

AC ignorerar denna distinktion och klumpar ihop Trotskij och trotskister med den totalitära skolan. För att kunna göra det måste han blunda för att Trotskij (och andra trotskister) inte alls jämställer Sovjet och till exempel Nazityskland. Tvärtom betonade Trotskij de klassmässiga skillnaderna mellan *arbetarstaten* Sovjetunionen och de borgerliga styrena. Ovillkorligt stöd till Sovjetunionen mot imperialismen och andra kapitalistiska krafter var alltid Trotskijns paroll.

I motsats till den ”totalitära skolan”, och i likhet med den ”revisionistiska”, betonade Trotskij revolutionens framsteg – se kapitlet ”Vad har utträttats” i boken *Den förrådade revolutionen* (1936), som inte ens finns med i AC:s litteraturlista. För Trotskij var det viktigt att påvisa det motsägelsefulla i det sovjetiska samhället, att placera Trotskij i samma fack som reaktionären Richard Pipes är därför befängt.

Ett annat problem med AC:s ”revisionistiska skola” är att han i denna inbegriper historiker och författare av de mest olika slag:

- (1) Seriösa forskare som Getty och Fitzpatrick, som försöker hålla sig ideologiskt någorlunda neutrala och redovisa fakta utan skygglappar;
- (2) uttalade antikommunister som Stephen Kotkin som ser Stalins Sovjet som ett avskräckande exempel på vad socialism och marxism står för;
- (3) fanatiska stalinister, som Grover Furr och Ludo Martens, vars enda intresse tycks vara att ”bevisa” att Stalin var felfri.

AC använder dessutom källorna på ett problematiskt sätt. I stället för att försöka följa författarnas resonemang, behandlar han källorna som kakor som det bara gäller att plocka åt sig russinerna från. Särskilt attraktiva är citat som kan användas för att stödja gamla ståndpunkter och ställningstaganden, men eftersom citaten är tagna ur sitt sammanhang ges ofta en falsk bild av vad den citerade författaren verkligen anser. Dessutom är källkritiken frånvarande, nästan vilka källor som helst duger.

Exemplet Brest-Litovsk

En episod som länge ingått i den stalinistiska förfalskarskolan är de fredsförhandlingar som i början av 1918 fördes mellan den nybildade Sovjetstaten och Tyskland. Sovjetmakten, som upprättats med löfte om avsluta kriget som en av sina huvudparoller, stod inför ett svårlost dilemma och bolsjevikpartiet var splittrat i hur frågan skulle lösas.

AC håller viss distans till den förljugna traditionella

stalinistiska skolan. Således skiljer han mellan Trotskijns och ”vänsterkommunisternas” linjer, han nämner den intensiva debatt som fördes, att majoritetsförhållandena i partiledningen förändrades med mera. Framställningen blir därmed inte så grov som den i den *SUKP(b):s historia Kortfattad kurs*, men inte desto mindre är det en modifierad stalinistisk version som läsaren serveras:

Som ledare för den nyutträdde sovjetmaktens delegation vid fredsförhandlingarna med Tyskland och dess allierade i Brest-Litovsk slungade Trotskij ur sig revolutionära paroller på löpande band, men något avtal undertecknade han inte, trots instruktioner om att göra det och trots att ett omedelbart avslutande av kriget, om nödvändigt genom ett separatavtal, var ett av oktoberrevolutionens viktigaste löften, om inte det viktigaste... Lenin blev rosenrasande över Trotskijns agerande och drev snabbt igenom ett nytt stilleståndsavtal och nya fredsförhandlingar, denna andra gång ställd inför ännu skamligare villkor från tysk sida. (s 215)

Påståendena att Trotskij fått ”instruktioner” att underteckna ett avtal och att Lenin skulle ha blivit ”rosenrasande” över Trotskijns agerande saknar underlag. Som huvudkälla anges E H Carrs *Den ryska revolutionens historia* del 3, som innehåller ett kapitel om Brest-Litovsk-historien (kapitel 21) och där finns helt enkelt inget belägg för påståendena.

De *enda* ”instruktioner” som partiets CK beslutat om antogs 11/24 januari och gick ut på att dra ut på förhandlingarna så länge som möjligt (Carr s 48). Där nämns inte ett ord om att Trotskij fått direktiv om underteckna ett fredsavtal.

Sedan tyskarna (17 februari) återupptagit den militära offensiven, lyckades Lenin få med sig majoriteten av partiledningen (inklusive Trotskij) på att underteckna det av tyskarna nu skärpta fredsavtalet. Trotskij ville inte leda den delegation som skulle göra detta och begärde därför (redan 24 februari) att få avgå som utrikeskommissarie, men Lenin övertalade honom att stanna eller åtminstone inte bekantgöra sin avgång, vilken offentliggjordes först 16 mars, samtidigt som det meddelades att Trotskij utnämns till krigskommissarie.

När AC redogör för detta (sid 128) skriver han att den nya sovjetiska förhandlingsdelegationen var ”ledd av Grigorij Sokolnikov, detta sedan Trotskij fått sparken” [min kurs.].

I stället för att försöka följa författarnas resonemang, behandlar han källorna som kakor som det bara gäller att plocka åt sig russinerna från.

Således bibringas vi den felaktiga uppfattningen att Trotskij skulle ha *avsatts* i stället för att på egen begäran *avgå* (se Carr, s 78-79). Har verkligen AC läst boken som han anger som källa, eller handlar det om att denna version passar hans syften bättre?

Leve Stalin

Den ”röda” (?) tråden i boken kan sammanfattas så här:

Den stalinska politiken var i huvudsak riktig. Stalin var en stor revolutionär som på alla områden, i teori och praktik, hade rätt och handlade i revolutionens intresse, medan andra var skyldiga till det mesta som gick snett eller till överdrift.

Ett helt kapitel (nr 10, ”Några rader om Stalin!”) ägnas åt att försöka göra upp med ”nårbilden av Stalin”. Där får vi veta att Stalin inte alls var maktfullkomlig, att han fungerade som skiljedomare i konflikter mellan olika delar av statsapparaten och byråkratin, att han bekämpade byråkratin och var en stark förespråkare för demokrati, men att andra krafter satte käppar i hjulen för detta. Kvalificerat nonsens! Enligt AC var inte alls Stalin pådrivande när det gäller terrorn mot verkliga eller påhittade politiska motståndare, tvärtom försökte han begränsa terrorn (vi återkommer till detta).

AC påstår vidare att Stalin var emot personkulten av sig själv. De skyldiga var andra, Stalin var bara ett ”offer”, och kulten ”något som han måste underkasta sig för partiets och sovjetmaktens skull”. (s 262)

AC hävdar dessutom att ”Lenins testamentet”, där Lenin föreslår att Stalin ska avsättas som partiets generalsekreterare, är ett falsarium hopkokat av Lenins fru Krupskaja och Lenins sekreterare. Som stöd för detta hänvisar AC till antisocialisten Kotkin (s 201 och 250), vars övergripande syfte är att påvisa kontinuiteten mellan stalinismens förbrytelser och allt som kallas socialism och kommunism. Att ingen under Stalins levnad ifrågasatte äktheten av ”testamentet”, som han själv vid flera tillfällen citerade och hänvisade till, är tydligen oväsentligt.

Stalin som teoretiker

För marxister är marxismen ett verktyg för att analysera verkligheten, en *vetenskaplig* teori som ska fungera som vägledning till handling – det var just detta som gjorde denna lära överlägsen andra socialistiska idéströmningar. Det var aldrig tal om att se marxismen som en *ideologi* som man kunde manipulera för att motivera en viss politik.

Men Stalin övergav detta synsätt

– han började använda ”marxism-leninismen” för att just ideologiskt motivera politiken.

Ett exempel på detta är ”teorin om socialismen i ett enda land”. I sin analys av kapitalismen hade Marx kommit fram till att socialismen endast kunde fullbordas genom att segra i de viktigaste kapitalistiska länderna. Innan Stalin rådde inga meningsskiljaktigheter om detta i den socialistiska rörelsen.

Det vet AC, som skriver att föresatsen att ”bygga socialismen i ett enda land” var ”ett ortodox grepp”. (s. 52) Han besvarar dock inte frågan om den gamla uppfattningen var felaktig eller inte. I stället smiter han undan genom att påstå att det faktum att revolutionen bara segrat i Sovjet betydde att man *måste* ”bygga socialismen” i Sovjetunionen, eftersom alternativet var att kapitulera för kapitalismen (s 53). Och längre fram: ”Hans [Stalins] paroll om ’socialism i ett enda land’ var en ren hädelse i förhållande till ortodox marxism” (s 253), även för Lenin och i stort sett alla andra bolsjevikledare kan vi tillägga.

Hur förklarar AC denna brytning med ”ortodox marxism”? Jo, han menar att det inte fanns någon annan utväg, när man ”några år in på 1920-talet ställdes inför den i teorin omöjliga uppgiften att bygga socialism i ett enda land”. AC fortsätter: ”Men vad skulle de göra? När den förutsatta världsrevolutionen uteblev hade bolsjevikerna att välja mellan att ge upp eller att ge sig i kast med det till synes omöjliga.” (s 253-4)

Detta sätt att ställa frågan är demagogiskt, ty ingen av Stalins motståndare i partiet hävdade att man skulle ge upp – alla var överens om att man skulle bygga socialismens materiella grundvalar. Det man *inte* gick med på var att göra socialismen i Sovjet självtillräcklig, det vill säga lösgöra den ryska revolutionen från den socialistiska revolutionen i den utvecklade kapitalistiska världen. *Socialismen kunde slutgiltigt segra enbart som en världsomfattande social och politisk förändring*, vilket innebar att man måste stödja revolutioner utanför landets gränser.

För övrigt har vi ju fått facit: *Sovjetunionen gick under – ’socialismen i ett land’ visade sig vara en illusion.*

Kollektiviseringen

Beskrivningen av den abrupta och brutala kollektiviseringen 1929-32 i kapitel 11 (”Den andra revolutionen”), innehåller en hel del matnyttigt, men blir ändå missvisande, eftersom AC inte ifrågasätter att politiken var korrekt, trots att den ledde till att stora delar av kreatursbeståndet försvann, massrevolter, omfattande förvisningar

av ”kulaker” (sådana som motsatte sig kollektiviseringen) och massvält i viktiga jordbruksområden (såsom Ukraina och Kazakstan). Han erkänner att det gjordes fel och att överdrifter förekom, men de skylls på lokal kader, påtryckningar från arbetarna i städerna (läs: ”klasskamp”) och på överentusiasm hos ungtkommunister som deltog i genomdrivandet av politiken.

AC har inte brytt sig om att sätta sig in i den alternativa jordbrukspolitik som vänsteroppositionen förespråkade. Inte heller har han tagit del av forskare som Moshé Lewin, vars pionjärbete *Russian Peasants and Soviet Power. A Study of Collectivization* (1968) borde vara ett standardverk för alla som seriöst vill tränga in i hur kollektiviseringen motiverades, genomdrevs och genomfördes. AC hänvisar i förbigående till den mycket viktiga ryska ”agrarihistoriska forskningens nestor” Viktor Danilov, men det är uppenbart att AC inte tagit del av vad denne skrivit: Danilov är utomordentligt kritisk till hur kollektiviseringen genomfördes.

Utrensningar i armén

I maj 1937 arresterades marskalk M. N. Tuchatjevskij och andra höga militärer. De anklagades för förräderi och konspiration med Nazityskland, i syfte att störta sovjetregeringen dömdes de till döden och sköts, allt i hemlighet. Därefter arresterades ytterligare 980 officerare och efter ett tag hade sammanlagt över 34 000 utrensats. Av dessa kom senare 11 500 att återfå sina positioner, men majoriteten avrättades eller dog i fängelse. De som råkade mest illa ut var de politiska kommissarierna av vilka tusentals miste livet.

AC anser (kapitel 13, ”Demokrati och repression”, s 368, 382-83) att anklagelserna mot militärerna var riktiga. För att underbygga detta citerar AC Deutschers Stalin-biografi där denne skriver att ”alla icke-stalinistiska versioner” är överens om att ”generalerna planerade verkligen en statskupp”. Deutscher själv presenterar inga bevis, utan spekulerar på basis av rykten som var i svang i slutet av 30-talet och under 40-talet. Alla uppgifter som har kommit fram sedan dess tyder dock på att Deutscher hade fel. Inga bevis på kupplaner har framkommit, vare sig i de nazistiska dokument som erövrades under andra världskrigets slutskede eller i de öppnade sovjetiska arkiven.

Det enda som AC för övrigt har att komma med är citat från Molotov (i samtal med journalisten Felix Tjujev) och Dimitrovs dagbok (anteckningar från samtal med Stalin), som AC anser så betydelsefulla att han

För marxister är marxismen ett verktyg för att analysera verkligheten, en vetenskaplig teori som ska fungera som vägledning till handling – det var just detta som gjorde denna lära överlägsen andra socialistiska idéströmningar. Det var aldrig tal om att se marxismen som en ideologi som man kunde manipulera för att motivera en viss politik.

återger dem på två ställen (s 383 och 439). Men dessa vittnesmål saknar här fullständigt värde, eftersom de tillhörde den inre krets som var ansvarig för att militärerna fängslades och avrättades – är det rimligt att de skulle ha erkänt att deras offer var oskyldiga?

Mosvarättegångarna

För att nödortfärdigt rättfärdiga Moskvarättegångarna försöker AC få det till att det konspirerades mot Stalin & Co. Han bygger då främst på uppgifter om ett ”oppositionsblock”, hämtade från den franske ”trotskistiske” historikern Pierre Broué (s. 375-379).

Det som Pierre Broué hade kommit fram till var att det 1932 fanns en gryende organiserad opposition och att denna kontaktade Trotskij. Dessa kontakter, som snart skulle bryta samman helt, får i AC:s fantasi (med understöd av sådana som tokstalinisten Grover Furr) mycket olycksbådande proportioner. Det kan därför vara på sin plats att titta lite närmare på saken.

Åren 1930-1932 stod Sovjet vid randen till sammanbrott. Tvångskollektiviseringarna hade lett till svält i vissa regioner och på landsbygden rådde nästan inbördeskrig. Under dessa omständigheter började gamla oppositionella röra på sig, samtidigt som opposition även växte fram i kretsar som tidigare hade varit trogna Stalin. Kontakter togs mellan oppositionella och sommaren 1932 upprättade flera av dem (däribland Zinovjev och Kamenev) ett slags ”block”, som i september kontaktade Trotskijns son Sedov i Berlin.

Det rörde sig *inte* om ”terroristiska kontakter” eller ett ”terroristiskt block”, vilket hävdades under Moskvarättegångarna, inte heller lyckades man upprätta någon

fastare organisation. Det enda som åstadkoms var att man kom överens om informationsutbyte. Förmodligen skulle kontakterna ha kunnat utvecklas vidare, men alla sådana förhoppningar gick om intet, dels därför att de oppositionella i Sovjetunionen stod under ständig bevakning, men i synnerhet därför att flera av huvudfigurerna råkade i klistret redan samma höst: Zinovjev och Kamenev uteslöts ur kommunistpartiet i oktober, samt arresterades och förvisades kort därefter (de släpptes fria sommaren 1933, efter att ha gjort avbön, de hölls dock under övervakning och arresterades på nytt efter Kirov-mordet); en medlem i Smirnovs grupp av trotskister arresterades redan i september 1932, medan Smirnov själv greps i januari 1933 (och dömdes till tio års fängelse).

Men här inställer sig en principiell fråga: Vari ligger det brottsliga i att förena sig för att försöka avsätta en regering, i detta fall Stalins? Detta borde väl snarast ses som en skyldighet om man anser att den förda politiken är gravt felaktig. Det är riktigt att Stalin och hans närmaste krets såg all opposition som förberedelse för grova brott och agerade i enlighet därmed. Men att samla oppositionella borde vara helt legitimt, och en grundläggande rättighet. Det insåg Stalin & Co också. Det var därför som de beskyllde de oppositionella för att vara terrorister, mördare, agenter för fientliga utländska makter och liknande för därigenom kunde man hantera dem polisiärt i stället för politiskt.

När AC använder blotta existensen av kontakter mellan Trotskij och oppositionella i Sovjet som ett indicium på att anklagelserna i Moskvarättegångarna var riktiga, då gör han verkligen en höna av en fjäder. Det finns inga som helst belegg för att det skulle ha rört sig om ”terroristiska konspirationer” med utländska

makter. I ett verkligt brottsmål skulle detta ha räckt för att lägga ned fallet, men AC ger sig inte. Det faktum att det saknades bevis *kan* ju bero på att alla inblandade var tillräckligt smarta för att göra sig av med allt som kunde tyda på terrorism. Att så *kunde* vara fallet skulle alltså vara tillräckligt för att döma dem till döden?

AC avslutar sin genomgång med en brasklapp: ”Om man betraktar Moskvarättegångarna som ett förebyggande motangrepp blir skeendet begripligt, oavsett hur man ställer sig till anklagelsernas och bekännelsernas riktighet.” (s 378)

Uppenbarligen är inte AC beredd att göra gällande att de åtalade var skyldiga till det som de anklagades för, det vill säga gå i god för att Moskvarättegångarna *inte* var skenrättegångar. Men å andra sidan accepterar han rättegångarna som ”förebyggande motangrepp”! Minst sagt härresande.

AC vill inte försvara massterrorn under åren 1937-38 (som ledde till över 680 000 dödsdomar). Men som vanligt vill han friskriva Stalin från ansvaret:

Helt klart är dock att det inte var Stalin och polityrån som drev på för den utomrättsliga massaktion som sattes igång 2 juli 1937 och som utmynnade i den s.k. jezjovsinan, partiledningen var tvärtom en tillbakahållande kraft och den fortsatte att hålla tillbaka... (s 384)

Historiker som forskat i dessa frågor är dock samstämiga. Således konstaterar Arch Getty och Naumov i förordet till boken *The Road to Terror* (s. xiii):

Vi kan nu se hans [Stalins] fingeravtryck överallt i arkiven. Fastän han godkände förslag och dokumentutkast från andra lika ofta som han lanserade sina egna

”

Men att samla oppositionella borde vara helt legitimt, och en grundläggande rättighet. Det insåg Stalin & Co också. Det var därför som de beskyllde de oppositionella för att vara terrorister, mördare, agenter för fientliga utländska makter och liknande för därigenom kunde man hantera dem polisiärt i stället för politiskt.

BILD. Under Stalinepoken sattes historieförfalskning i system. När personer råkat i onåd försökte man utradera alla spår av dem (om det inte gällde att svartmåla dem). De försvann från affischer och målningar, samt bortretuscherades från fotografier. Här är ett exempel. Originalfotot, som togs under en promenad vid stranden till Moskva-Volga-kanalen, visar Vorosjilov, Molotov, Stalin och NKVD-chefen Jezjov. På det andra har Jezjov (som utrensades 1939) försvunnit.

initiativ, spelade han en ledande roll i terrorn.

I *Stalin, Waiting for Hitler* (not 35, sid 982) ironiserar Kotkin, en av AC:s favorithistoriker, över försöken att rentvå Stalin från ansvar för terrorn: "Utan att skämmas har [stalinisten] Jurij Zjukov påstått att terrorn påtvingades en motvillig Stalin av regionala tjänstemän och gjorde Stalin till ett offer (under tiden kremerades alla som påstods ha tvingat honom)."

Kapitalismens återupprättande

De avslutande kapitlen som behandlar tiden efter Stalins tid fram till Sovjetunionens sammanbrott (kapitlen 17-20), är bokens intressantaste, inte därför att man alltid är beredd att hålla med vad som sägs (och inte sägs), utan därför att AC här inte är lika hämmad av den självpåtagna tvångströja som är så tydlig i resten av boken och som yttrar sig i att han ständigt försöker hitta argument för att försvara i synnerhet Stalin.

Huvudinriktningen i de avslutande kapitlen är att visa hur Sovjet alltmer byråkratiserades och stagnerade ekonomiskt. Därvid tillför AC pusselbitar som behövs för att förstå utvecklingen.

Men tyvärr blir det inte så mycket mer än just spridda pusselbitar, fragment av verkligheten, som inte bildar ett komplett pussel, eftersom han saknar viktiga pusselbitar. Detta beror återigen på att AC inte vill ifrågasätta Stalinepoken, ty det är där rötterna till den senare utvecklingen står att finna.

Redan i bokens första kapitel (s 15) avvisar AC "uppfattningen att någon form av kapitalism återinfördes i Sovjetunionen redan under 1960-talet", och slår fast att "den mogna socialismen var stagnerande, byråkratiserad och korrupt, men den utgjorde fortfarande en utmaning mot kapitalismen, om än alltmer impotent". Helt riktigt, även om beteckningen "mogen socialism" är missvisande. Som en konsekvens av detta förkastar AC den stolliga maoistiska "teorin" enligt vilken Chrusjtjov 1956 återupprättade kapitalismen genom en statskupp (s. 509), en teori som KP:s föregångare KFml, KFml(r) och KPml(r) en gång i tiden stod bakom.

Varför gick det då åt skogen? *Varför slutade det med kapitalismens återupprättande?* Detta är den viktigaste frågan att besvara om man vill kunna dra "avgörande lärdomar för dagens och framtidens revolutionära

arbetarrörelse". Och för att kunna göra det måste man, som AC själv skriver, "blottlägga de krafter som verkar i den historiska processen" (s 603), men det misslyckas han med.

AC nämner omständigheter som från allra första början försvårade det socialistiska uppbygget. Han nämner också misstag som begicks under Stalin-epoken – de flesta skylls dock på andra än Stalin. För AC var politiken under Stalin-epoken i det stora hela korrekt, medan den i själva verket underminerade det socialistiska uppbygget.

AC framställer Stalin som en garant för socialismen av enorm betydelse: Stalin fungerade som proppen som (med repressiva medel) höll kvar andan (=byråkratin) i flaskan. När Stalin dog och "det repressiva trycket lättade exploderade sjukdomen" (s 623) och byråkratin kunde påbörja sin frigörelse som några årtionden senare skulle leda till "kontrarevolution ovanifrån".

Enligt AC fanns vid Stalins död inte någon i högsta partiledningen som kunde förhindra den utvecklingen: Chrusjtjov, Malenkov, Molotov, Kaganovitj ... alla var inkompetenta. (s. 494ff) Må så vara! Men: *Hur kan det komma sig att det var så tunt med revolutionärer, trots att man byggt socialismen i över 35 år?*

Inte nog med det, ännu absurdare är uppfattningen att socialismens framtid – i ett land där arbetarklassen skulle ha makten – kunde vara så till den grad beroende av en liten klick i kommunistpartiets högsta ledning. Om det nu var så, då borde AC ställa sig frågan om socialismen överhuvudtaget är möjlig: Är socialismen verkligen så skör att den beror på en liten klicks göranden och låtanden? Naturligtvis inte! Redan detta visar att Stalins variant av "socialism" var missbildad.

Stalinepoken åstadkom förvisso snabb ekonomisk tillväxt, höjd levnadsstandard med mera, men också en social skiktning (med stora löneskillnader), hård politisk diktatur, arbetsläger .... Detta motsägelsefulla samhälle beskriver Trotskij utförligt i *Den förrådade revolutionen*.

AC kan givetvis kontra med att det trots allt dröjde ytterligare drygt 35 år innan Sovjetunionen (och hela Östblocket) fullständigt bröt samman, men det är ett dåligt argument, inte minst därför att i stort sett alla "socialistiska" länder uppvisat en liknande utveckling.

I Kina återupprättades kapitalismen med kommunistpartiet fortfarande vid makten, och i Albanien föll den kommunistiska regimen 1992, bara

sju år efter det att den stenhårde stalinisten Enver Hoxha dött. Det enda land där socialismens idé fortfarande lever (under svåra förhållanden) är Kuba, det minst stalinistiska av "realsocialismens länder" (om nu inte AC vill dras en lans för Nordkorea, som närmast liknar en arvsmonarki). Borde inte också det fungera som en tankeställare?

Vilken blir då slutsatsen av AC:s resonemang? Den *logiska* slutsatsen blir att det enda som kunde ha räddat socialismen var om Stalin ersatts av en diktator av den egna kalibern, som med stenhårda nypor sett till att sopa undan alla vacklande och inkompetenta opportunisterna och karriärister! Detta är kvalificerat nonsens. Socialismen kan aldrig byggas på det sättet.

Om man inte fullständigt ska kapitulera för konspirationstänkande eller dra slutsatsen att socialismen är omöjlig, då måste orsakerna stå att finna i hur det sovjetiska samhället utvecklades efter 1917. Det vill säga det handlar om att finna de objektiva och subjektiva faktorer som undergrävde revolutionen och till slut ledde till sammanbrottet. Och detta betyder att man utan skyggglappar måste studera det samhälle som tog form under stalinepoken, skingra de ideologiska dimridåerna och frilägga det verkliga skeendet. Endast så kan man lära av historien och få en förståelse varför det gick åt skogen.

Att reda ut dessa frågor är också nödvändigt för att göra socialismen och kommunismens idé trovärdig, ty stalinismens partidiktatur, massterror, censur, historieförfälskning och så vidare, har skadat socialismens och kommunismens sak på ett mycket genomgripande sätt. Om man idag vill bygga en revolutionär socialistisk rörelse, då måste denna kräftsvulst opereras bort. Att, som "nystalinister", hävda att man måste försvara Stalin eftersom "reaktionärernas hets mot Stalin används för att bekämpa socialismen", är inte hållbart. Många av de brott som tillskrivs stalinismen har faktiskt inträffat och det är bara dumt att försöka bortförklara dem. Det är enbart om vi kan analysera det skedda, förklara hur det kunde ske och hur det kan undvikas i framtiden, som vi kan utarbeta en revolutionär strategi och taktik som leder framåt.

Tyvärr misslyckas AC med att bidra till att reda ut de frågor som krävs för att socialismens och kommunismens idé ska kunna bli trovärdig. <<

Enligt AC fanns vid Stalins död inte någon i högsta partiledningen som kunde förhindra den utvecklingen: Chrusjtjov, Malenkov, Molotov, Kaganovitj ... alla var inkompetenta.

Venezuela

Vad blev det av ”socialismen för 21:a århundradet”?

Oavsett hur den närmaste framtiden kommer att gestalta sig i Venezuela, om den sittande Maduroregimen faller eller kan hålla sig kvar vid makten, är det uppenbart att det socialistiska projekt som lanserades av Hugo Chavez nu nått vägs ände. I detta läge är det nödvändigt att vi socialister försöker att tillägna oss en förståelse om varför det gick som det gick. Rolf Bergkvist artikel i detta nummer av Röda rummet är ett led i den strävan.

Det finns många skäl att kritiskt följa och försöka förstå de senaste årens utveckling i Venezuela. Ett är den positiva roll landet tidigare haft som exempel på en annan, alternativ politik. Under ett helt decennium – 2003 till 2013 – kom Latinamerika att framstå som ett positivt, praktiskt exempel på att en sådan politik faktiskt är fullt möjlig. Det var där, i Brasilianska Porto Alegre, de alternativa världsförummen började hållas. I samma stad lanserades en lokal form av ”deltagande demokrati”. I mitten av årtiondet avvisades det frihandelsavtal för hela den amerikanska kontinenten som USA:s storbolag försökte tvinga fram. Nya, regionala initiativ utanför USA-imperialismens kontroll lanserades: ALBA, Telesur, Bancosur. Och det var på det världsociala forumet i Porto Alegre 2005 som Venezuelas dåvarande president, Hugo Chavez, deklarerade att den ”Bolivarianska revolution” han initierat nu var en socialistisk revolution. Men inte en ”socialism” av Sovjetunionens eller östeuropeisk typ utan en ny sorts socialism, ”det 21:a århundradets socialism” – med latinamerikanska kännetecken och anpassad till framväxande sociala krafter.

Det nya socialistiska Venezuela skulle, enligt Chávez, bli möjligt genom en gradvis övergång från kapitalismen genom byggande av folklig makt underi-

från. Grundidén var att självständig makt baserad på solidaritet, arbetares självstyre och Kooperation bit för bit skulle ta över funktionerna från den kapitalistiska statsapparaten tills denna slutligen blev överflödigt. För första gången efter Berlimurens fall förklarade en vald statschef att det enda alternativet till den nyliberala politiken och USA-imperialismen var socialism, så vad har då de senaste 20 årens faktiska klasskamp gett för resultat?

Det gröna guldet

Venezuela är ett land som lever av sin oljeproduktion. Det är inkomsterna från exporten av oljan som utgör basen för ekonomin. Det betyder att priset på världsmarknaden är avgörande för den ekonomiska utvecklingen. När Hugo Chavez tillträdde som president i början av 1999 fick Venezuela 8,50 dollar per fat olja som exporterades. Det var då den lägsta nivån på tolv år. Fram till 2003 kan man inte påstå att några sociala reformer genomfördes, men sedan började priset stiga. Vid sin höjdpunkt – strax före den internationella finanskrisen 2008-2009 – låg snittpriset på ett fat olja mellan 125 och 130 dollar. Och dagsproduktionen låg runt tre miljoner fat per dag. År 2013 kom det kraftiga priset; från omkring 100 dollar per fat i början av året till, som lägst, 24 dollar. Även om priset steg något de följande åren var det långt under rekordårens nivå, vilket för Venezuela förde med sig en kris som bara har förvärrats. Den har ingen motsvarighet i Latinamerika. Vänsterekonomen Manuel Sutherland beräknar att landets ekonomi har minskat med 50 procent de senaste åren. Per invånare har produktionen av varor och tjänster minskat med 60 procent. Det är bara i länder som befinner sig i krig som sådana

siffror brukar förekomma. Sutherland beräknar att reallönerna minskat med häpnadsväckande 95 procent sedan 2013.

I sina analyser av den ekonomiska utvecklingen har Sutherland visat att mycket av de växande oljeintäkterna – förutom att finansiera sociala reformer – gick till en kraftigt ökad import. År 2003 uppgick importkostnaden till 14 miljarder dollar. 2012 var samma siffra 78 miljarder dollar. Av denna senare summa ”antogs” 60 procent gå till investeringar, men detta reflekterades aldrig i någon ökad inhemsk produktion av kapital- och konsumtionsvaror. Snarare minskade produktionen i Venezuela – den växande inhemska konsumtionen täcktes helt av importökningen och allt mer av utländska lån. Men en hel del av denna ”import” har helt klart också bestått i att korrupperade statstjänstemän – i samarbete med privata (ofta helt fiktiva) företag – kanaliserat stora summor ut ur landet. Kapitalflykten från Venezuela har varit den mest omfattande i världen. År 2018 beräknades förmögna venezolaner ha över 400 miljarder dollar placerade på privata konton i utländska banker.

Imperialismens blockad: 40 000 döda

I våra traditionella medier framställs den djupa krisen enbart som ett resultat av den nuvarande regeringens politik. Det är en framställning som inte är sann. Utan att försvara eller bortförklara de felaktiga politiska beslut som tagits – och oftast har sin grund i byråkrati och korrupcion – finns det ytterligare en faktor som aldrig nämns: den omfattande blockad landet utsatts för. USA, Kanada och

Den utvidgade finansblockaden medförde att Venezuelas oljeproduktion i mars sjönk till 736 000 fat per dag – hälften av det som producerades i mars förra året. och inte ens en tredjedel av de tre miljoner fat per dag som producerades för 10 år sedan.

ARTIKELFÖRFATTARE

Rolf Bergkvist

är latinamerikakännare och mångårig medarbetare i Röda rummet.

BILD. Oljearbetare i Caracas tar en sig svängom under årets 1 maj-firande.

EU har under 2019 fortsatt att trappa upp det ekonomiska kriget mot Venezuela. I slutet av januari tillkännagav USAs regering att det statliga oljebolagets PDVSA:s alla tillgångar i USA blockeras och att alla invånare i USA förbjuds att på något sätt handla med det venezolanska bolaget. Enligt USAs nationella säkerhetsrådgivare, John Bolton, kommer åtgärden att medföra en förlust på elva miljarder dollar av exportintäkter under 2019, och att tillgångar för sju miljarder blir låsta. Om Venezuela vill sälja olja till USA ska betalningar sättas in på bankkonton som den USA-stödda oppositionen har kontroll över. Det betyder att det raffineri, Citgo, som PDVSA har i USA, nu kontrolleras av oppositionen. Den utvidgade finansblockaden medförde att Venezuelas oljeproduktion i mars sjönk till 736 000 fat per dag – hälften av det som producerades i mars förra året, och inte ens en tredjedel av de tre miljoner fat per dag som producerades för 10 år sedan.

Snaran har därefter fortsatt att dras åt. Sanktioner riktades 11 mars mot Evrofinance Mosnarbank, en Rysk-Venezolansk affärsbank. Enligt Reuters undersökte USA samtidigt möjligheten att införa sanktioner som stoppar Visa, Mastercard och andra finansföretag från att utföra betalningar i Venezuela. Någon vecka senare förbjöds alla kontakter med den statliga sociala utvecklingsbanken, BANDES, och fyra andra banker som ägs av BANDES. Sanktionerna har också tvingat två rederier – USA-ägda McQuilling Partners och tyska Bernhard Schulte Shipmanagement – med fyra respektive 15 oljetankers att avsluta sina transporter av venezuelansk olja. Även Trafigura, ett av världens största fraktbolag, har under våren slutat skeppa olja

från Venezuela till Indien. De stora transnationella bankerna, bolag och regeringarna i EU har följt USAs beslut och låst banktillgångar Venezuela har utomlands. Ett av många exempel är den portugisiska banken Novo Banco som under våren fryst 1,7 miljarder dollar, pengar som skulle ha använts till import av mediciner och livsmedel.

Detta får förstås allvarliga konsekvenser för den dagliga överlevnaden. Det Washingtonbaserade Center for Economic and Policy Research (CEPR) publicerade i slutet av april en rapport, författad av ekonomerna Mark Weisbrot och Jeffrey Sachs, om konsekvenserna av den imperialistiska blockaden mot Venezuela. Den legala grunden lades av president Barack Obama 2015, med en exekutiv order som betecknade Venezuela som ett "ovanligt och extraordinärt hot" mot USAs nationella säkerhet. En tydlig upptrappning kom i augusti 2017 då Venezuelas regering och det statliga oljebolaget PDVSA skars av från den internationella finansmarknaden. Åtgärderna medförde, enligt ekonomernas beräkning, ett bortfall på sex miljarder dollar de följande månaderna och var den viktigaste orsaken till den hyperinflation som startade i slutet av 2017 och fortsatt fram till början av 2019. (en "hyperinflation" definieras som mer än 50 procents prisökning per månad). Sanktionerna trappades upp ännu mer efter Juan Guaidó's självutnämning till "interimsresident". USAs regering införde då ett oljeembargo som sänkte Venezuelas oljeexport till USA från ett genomsnitt av 586 000 fat per dag till inga fat alls i mars. Det motsvarar ett bortfall på ytterligare 6,8 miljarder dollar i exportintäkter.

Weisbrot och Sachs påpekar att utöver de omedelbara effekterna med minskade exportinkomster är en bieffekt att finanstransaktioner för import av mat och mediciner försvåras. Risken att drabbas av USAs sanktioner har föranlett att ett växande antal banker vägrar befatta sig med finanstransaktioner som involverar Venezuelas regering eller statliga företag.

Med en rad olika studier som grundval beräknar rapporten att sanktionerna lett till 40 000 döda under 2017-2018 och att ytterligare 300 000 människor riskerar att dö på grund av brist på mediciner. Sanktionerna har även bidragit till att importen av livsmedel minskat från ett värde av 11,2 miljarder dollar 2013 till 2,46 miljarder dollar under 2018. Då vi från olika solidaritetsorganisationer idag kräver att USAs, EUs och de stora bankernas blockad måste upphöra handlar det bokstavligen om att försöka rädda människoliv.

Kuppförsöken

Den 23 januari trappade USAs regering upp hotet av en militär intervention genom att erkänna parlamentets nyvalde talman Juan Guaidó, som "tillfällig" president. Juan Guaidó, en 35-årig ingenjör, utbildad på det privata elituniversitetet Universidad Católica Andrés Bello och därefter studier på George Washington University i USA samt IESA, Venezuelas motsvarighet till Handelshögskolan, är en politisk figur skapad av USA. Han fick sin första "politiska" skolgång som deltagare i en delegation av studentledare som besökte Belgrad i Serbien. Han har varit en av grundarna till det extrema högerpartiet Voluntad Popular (VP), som närmast skulle kunna jämföras med Nordiska

USAs militära ledning har för tillfället förhållit sig kallsinnigt till ett direkt militärt ingripande i Venezuela. Möjligt ligger de negativa erfarenheterna från kriget i Afghanistan, Irak och Libyen bakom den avvaktande hållningen.

Motståndsrörelsen här i Sverige. Att han aldrig ställt upp i något presidentval har inte bekymrat varken USA eller EU. För säkerhets skull har han helt enkelt utnämnt sig själv till den "interims-president" som ska bilda en "övergångsregering" och utlysa "nyval". Eftersom han inte har någon kontroll över landets territorium, vilket brukar vara ett villkor för att en regering ska erkännas av andra länder, uppmanade han landets militär att med våld avsätta den valde presidenten, Nicolas Maduro. Han tackade samtidigt USAs regering och utländska finansbolag för den närmast totala ekonomiska blockad som de organiserat de senaste två åren. Donald Trumps "erkännande" av den icke-valda, "tillfällige" presidenten, följdes omedelbart upp av en rad latinamerikanska högerregeringar (Brasilien, Colombia, Argentina, Peru, Chile) Hela försöket till statskupp har uppenbart förberetts på möten under december och januari med dessa regimer. Därtill har även Kanada erkänt Guaido.

30 april ledde Guaido ett totalt misslyckat kupp-försök. Tillsammans med en mindre grupp soldater framträdde han utanför flygbasen Carlota och hotade att med hjälp av armén marschera till presidentpalatset i Miraflores. Försvarsministern, liksom hela den militära ledningen, valde istället att offentligt uttala sin lojalitet till – om inte presidenten – nationen och konstitutionen. När kuppfiaskot blev uppenbart övergick Guaido till att vädja om ett militärt ingripande från USA.

Med hjälp av den norska regeringen har det hållits förhandlingar under maj mellan representanter för oppositionen och regeringen. De avslutades 29 maj utan någon överenskommelse. Den självutnämnde "interims-presidenten" Juan Guaido hävdade i ett uttalande – tydligen uppmanad av USAs vicepresident Mike Pence – att en överenskommelse måste inkludera Maduros avgång, formerandet av en "övergångsregering" och nya presidentval. Regeringen har redan från början avvisat detta som icke förhandlingsbart. Oppositionen upprepade även sin vädjan till militären att avsätta Maduro.

USAs militära ledning har för tillfället förhållit sig kallsinnigt till ett direkt militärt ingripande i Venezuela. Möjligt ligger de negativa erfarenheterna från krigen i Afghanistan, Irak och Libyen bakom den avvaktande hållningen. Kanske spelade det även in att Brasiliens högerpresident tidigt backade ur då det blev tydligt att Guaido vid sitt nästan teatrala kupp-försök i april saknade stöd inom Venezuelas krigsmakt. Men det betyder inte att risken

för militär konflikt är utesluten. Dagen innan förhandlingarna i Oslo avslutades antog parlamentet – där oppositionen har majoritet – en motion om att stödja Venezuelas inträde i Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance (TIAR) en ömsesidig försvarspakt som innefattar 16 länder i regionen. Det medlemskapet skulle kunna fungera som ett framtida juridiskt fikonlöv för en militär intervention från USA. Alla möjligheter ligger fortfarande på bordet, som president Donald Trump deklarerat.

Elbrist eller...

Bara drygt en månad efter det misslyckade kupp-försöket i januari försattes hela landet i totalt mörker. Den 7 mars bröts elen i 80 procent av landet. Det var inledningen på den värsta el-krisen på drygt tio år. För majoriteten av de större städerna har elavbrott varit ovanliga till i slutet av 2018. Flera mindre städer och orter utanför storstadsområdena har däremot fått utstå elransonering det senaste årtiondet. Och även om energiministern, general Motta Domínguez, bevisade sin "kompetens" genom att försäkra att avbrottet skulle vara avhjälpbart inom tre timmar, tog det mer än 36 timmar innan elen kom tillbaka i den största delen av landet. I vissa delar tog det dessutom mer än 100 timmar.

Elsektorn i Venezuela är statlig sedan 2007 då sex privata elbolag togs över som en del i ett program för åternationalisering av strategiskt viktiga sektorer av samhällsekonomin. Motståndet från de sex bolagsledningarna var kompakt. Ett litet exempel på vad det betytt är den långa striden om ett nytt kollektivavtal som ännu inte är löst. Under de första 18 månaderna efter förstatligandet vägrade samtliga direktörer i de olika – fortfarande separata – företagen att skriva under ett nytt kollektivavtal som skulle ge alla elarbetare samma löner och anställningsvillkor. Det tog 14 månader av kamp från arbetarnas sida innan de, som en första delseger, tvingade det nya gemensamma bolagets verkställande direktör att avgå. Det kompakta motståndet mot varje förändring som ledningen visat upp har mötts med ett massiv kritik från arbetarna mot misskötsel och korrupcion.

President Nicolas Maduro förklarade att elavbrottet var resultatet av en cyberattack – ett "el-krig" – iscensatt av USAs regering. Både datorsystemet vid den stora Guri-dammen och den centrala elektroniska styrenheten i Caracas angreps enligt presidenten. Det är möjligt att det var så. Det kan inte uteslutas.

Vissa experter har dock öppet avvisat regeringens förklaring med hän-

visning till att datorstyrningen är ett intranät som saknar någon som helst koppling till internet. Det skulle alltså vara omöjligt att komma åt datorerna som styr elsystemet "utifrån".

En alternativ förklaring är en serie bränder i elverken i Guri a Malena och Malena-San Geronimo som bröt ut på grund av obefintligt underhåll av ledningsnätet. Arbetarna inom el-sektorn har upprepade gånger kritiserat denna brist, men blivit avvisade av regeringsanhängare som "förrädare" och till och med blivit bestraffade. Det mest omskrivna fallet är fackföreningsaktivisten (och anhängare till Hugo Chavez) Elio Palacios, som skarpt kritiserade frånvaron av investeringar och underhåll och förutsade risken av ett sammanbrott på elnätet. För detta greps och fängslades Palacios anklagad – av underrättelsetjänsten SEBIN – för att sprida "falsk information".

Det bristfälliga underhållet av elnätet har två förklaringar. Dels brist på reservdelar – på grund av blockaden – dels brist på kompetens. Det senare handlar inte bara om den ansvarige (militäre) ministerns inkompetens. Elarbetarnas fackförening saknar dessutom sedan 2012 kollektivavtal med elbolagen. Detta – tillsammans med hyperinflationen – har medfört kraftigt sjunkande reallöner. Många av de mest kompetenta teknikerna har de senaste åren valt att emigrera. Av de 50 000 anställda, som tidigare arbetade, återstår idag omkring 30 000. Till en del är det de mindre erfarna som blivit kvar.

Militärens ökade roll

Den viktigaste anledningen till att den militära ledningen hittills inte brytt sig om appellerna från den självutnämnde presidenten att avsätta den valde presidenten grundar sig i materiella intressen. Energiminister Motta är inte den ende militären i regeringen, ett faktum som kan förklara en del av den nuvarande situationen. En fjärdedel av alla ministrar är militärer, liksom drygt hälften av landets guvernörer och en del borgmästare. Militären kontrollerar dessutom importen och distributionen av livsmedel. Den har de senaste åren även tillägnat sig kontrollen över en rad företag, varav oljebolaget PDVSA är det viktigaste. Men det handlar också om byggbolag, textilföretag, en fabrik för sammansättning av bilar, eget TV-bolag och ett bolag som arbetar med utvinning av olja och mineraler (Camimpeg). Det är kontrollen av dessa ekonomiska resurser och de förmåner de för med sig för högre officerare – till ett numerär av mellan 1000 och 2000 – som är grunden för det militära stödet till Maduro. De har på senare år befordrats av Maduro i syfte att vinna deras lojalitet.

Vid ett av sina sista möten 2012 som president betonade en självkritisk (och döende) Hugo Chavez av en kursändring. Han kritiserade den långsamma utvecklingen av kommuner/kommunala råd. Sex år efter hans död är det uppenbart att en "kursändring" har ägt rum. Men en kursändring åt höger.

De är de som sitter på viktiga politiska positioner, som leder statliga företag och som har möjlighet att berika sig legalt eller illegalt. Många av dem har egna företag, restauranter, verkstäder, butiker... Klassmässigt utgör de en del av den fraktion av kapitalistklassen – ”bolibourgeoisien” – som vuxit fram under de senaste 20 åren. Med Maduro kvar som president vet den här delen av borgarklassen vad de har – med en USA-stödd president är framtiden mer osäker

Kommunala råd

Att framhålla en privilegierad officerskast som regeringens enda stöd är inte helt riktigt. Om vi utgår från valsiffrorna de senaste åren – där även kandidater från oppositionen faktiskt deltagit – så gissar jag att det aktiva stödet för den nuvarande regeringen kan ligga någonstans mellan 20 och 30 procent, och då närmare den lägre siffran. Det bor trots allt en hel del fattiga människor i de över två miljoner nya bostäder som byggts. Och, trots att det är en otillräcklig åtgärd, delas det ut nödhjälp till fem, kanske sex miljoner människor varje vecka. Det är inte otänkbart att många bland dessa fattiga, trots att de tidigare sociala reformerna helt avstannat, stödjer den nuvarande regeringen inför hotet av en regering som på sitt uttalade program har en utförsäljning av deras hem till privata bostadsföretag.

För Hugo Chavez var kommuner – och de där ingående kommunala råden – en fundamental byggsten för att organisera en stat av självstyrande kommuner och med deltagande demokrati på basnivå. I städerna väljs råden i ett geografiskt område, som omfattar mellan 200 och 400 familjer, på landsbygden krävs minst 20 familjer och i ursprungsfolkens samhällen tio familjer. Råden väljs av ett stormöte – som är högsta beslutande organ – där alla över 15 år får delta. Det väljs för en period av två år, men rådsmedlemmarna kan när som helst avsättas av befolkningen i området. Rådets uppgift är att besluta om konkreta utvecklingsprojekt. De ska hantera bostäder, sjuk- och hälsovård, skolor och tillgång till basservier. Beslut ska tas på stormöten där alla kan delta. I modellen har också – åtminstone tidigare – ingått att kommunerna ska bli självförsörjande genom företag ägda och styrda av kommunerna. Enligt regeringen finns det fortfarande 47 000 registrerade kommunala råd och 3 000 kommuner. Det är inte säkert att den ”registrerade” siffran har något att göra med verkligheten. I den nödsituation som förvärrats de senaste

åren verkar många av de kommunala råden ha upphört och ersatts av kommittéer för utdelning av nödhjälp. Var fjortonde dag delar de ut ett paket med ris, socker, matolja etc. Men de har ytterst lite med självstyrande, deltagande, direktdemokratiska råd att göra.

Vid ett av sina sista möten 2012 som president betonade en självkritisk (och döende) Hugo Chavez nödvändigheten av en kursändring. Han kritiserade den långsamma utvecklingen av kommuner/kommunala råd. Sex år efter hans död är det uppenbart att en ”kursändring” har ägt rum. Men en kursändring åt höger.

Utförsäljning av naturresurser

Trots minskade inkomster från oljeexporten har Venezuelas regering fortsatt att betala av på landets utlandsskuld. De senaste sex åren har 15 miljarder dollar gått till främst kinesiska banker. För att kunna göra detta har importen av livsmedel, medicin, reservdelar skurits ned, delar av guldreserven sålts och statsägda tillgångar belånats.

Samtidigt har regeringen påbörjat vad som måste beskrivas som en utförsäljning av landets naturtillgångar. Det handlar om ett jättelikt område söder om Orinocofloden med stora mineraltillgångar av bland annat guld, diamanter, coltan, med landets rikaste ekosystem skyddat i ett flertal naturreservat. Stora delar av landets vattenreserver ligger därtill i området, liksom de vattenkraftverk som producerar 65 procent av landets elenergi. Ett dussintal ursprungsfolk lever i området. Men ”Orinocos mineralbåge” är samtidigt skört och ekologer och miljöaktivister har kritiserat planerna på en omfattande exploatering av tillgångarna.

Här finns dock redan gruvor, de flesta av dem illegala. Över 150 000 människor arbetar i dem och där utvinns 20 procent av allt guld i Latinamerika. Men det Nicolas Maduro vill se har helt andra dimensioner. ”El arco minero de Orinoco” utgör en av de ”strategiska utvecklingszoner” som regeringen bildat i syfte att locka till sig utländska investeringar i joint-venture med statliga bolag. De som investerar inom dessa zoner får enastående fördelar – inga skatter, fritt vinstuttag, strejklöslighet; i områden där venezuelansk lag inte gäller. Det är alltså för att kunna berika sig själv som militären förra året bildade aktieföretaget Camimpeg, för att exploatera mineraler, olja och gas.

Förra året hölls också ett möte i Caracas där 150 intresserade företag från 35 länder deltog. Trots försäkringar från regeringen att mötet var framgångsrikt har investeringarna ännu lyst med sin frånvaro. Den finansiella blockaden är naturligtvis en förklaring till detta. Den enda kända investeringen hittills är det kanadensiska gruvbolaget Barrick Gold Reserves satsning på en guldgruva. Det ger också en tydlig bild av den kursändring som skett. Företagets tillgångar i Venezuela exproprierades faktiskt av Hugo Chavez. För att nu ”komma tillbaka” krävde det multinationella bolaget ersättning för den gruva man blivit av med samt extrakostnader som man påstod sig ha haft som en följd av exproprieringen. Det har Venezuelas regering gått med på. Barrick är alltså därmed det första utländska företag som lovat investera i ”el arco minero de Orinoco”. Det paradoxala med USA/EUs blockad är att de naturtillgångar som Maduro är beredd att sälja ut istället kan komma att säljas till ryskt, kinesiskt och turkiskt kapital.

En döende revolution

Den ”bolivarianska revolution” som skulle lägga grunden till en socialism för det 21:a århundradet är idag död. Även om den nuvarande regeringen lyckas sitta kvar med kapital från – och ett ökat beroende av – Kina och Ryssland har den ingenting med någon socialism att göra.

På ett sätt bekräftas kanske det Marx och Engels efter Pariskommunens nederlag 1871 konstaterade: arbetarklassen kommer aldrig på ett enkelt sätt bara kunna ta över den borgerliga statsapparaten för att bygga ett nytt samhälle. De självstyrande kommunala råd och kommuner som Chavez skisserade i sin ”modell” skulle kanske haft en viktig roll i att bygga ett betydligt mer demokratiskt styrt samhälle än i den reellt existerande kapitalismen. De borgerliga tjänstemännen på viktiga poster inom statsapparaten och regeringspartiet, PSUV, var i allians med de delar av kapitalistklassen, som kom att gynnas av reformpolitiken, och satte effektivt stopp för försöken att utveckla och utvidga demokratin. Resultatet av klasskampen blev istället en återgång till en starkt centraliserad och toppstyrd statsapparat med den privilegierade officerskåren som den hårda, styrande kärnan. <<

Den ”bolivarianska revolution” som skulle lägga grunden till en socialism för det 21:a århundradet är idag död. Även om den nuvarande regeringen lyckas sitta kvar med kapital från – och ett ökat beroende av – Kina och Ryssland har den ingenting med någon socialism att göra.

Världssystemet, arbetet och den politiska makten

Varje samtida politisk teori måste på ett eller annat sätt förhålla sig till kapitalismen som ett system med global omfattning – om inte annat genom analysens avgränsningar. För Immanuel Wallerstein är det själva den globala räckvidden som är analysens utgångspunkt. Carl Cassegård beskriver teorin om *Världssystemet* och dess historiska och idémässiga sammanhang i Röda rummets serie över samtida marxistiska teoretiker och aktivister.

BILD. Ur omslaget till Wallersteins *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*, Verso (2011)

Immanuel Wallerstein är en av dagens mest kända marxistiska tänkare, men kanske är det som världssystemteoretiker snarare än som marxist han är känd. Bland marxister betraktas han inte så sällan som heterodox och har ofta hamnat i debatt genom sin öppenhet för icke-marxistiska influenser. Han är född 1930 och var verksam som sociolog och Afrikaforskare innan han publicerade sitt magnum opus, *The Modern World System*, vars första band kom 1974. Med detta lanserades vad som snart blev känt som världssystemteori, en inriktning som han byggde upp med kollegor som bland andra Giovanni Arrighi, Samir Amin, Janet Abu-Lughod, och Beverly Silver. En grundtanke i denna teoribildning är att inga skeenden kan förstås isolerade från sin kontext och att denna kontext alltid måste inkludera världssystemet som sådant, den största enheten för ekonomiska utbyten. Världssystemteorin förkastar därmed tendensen inom marxistisk forskning och ekonomihistoria i stort att ta nationalstaten för given som analysenhet: det går helt enkelt inte att förstå ett lands ekonomiska utveckling enbart genom att fokusera på inhem-ska faktorer.

The Modern World System, som idag vuxit till ett verk i fyra band, beskriver och analyserar hur det kapitalistiska världssystemet genom kolonisation, krig och handel utvecklats och spridit sig över jorden från sent 1400-tal fram till 1900-talet. Detta världssystem är enligt Wallerstein kapitalistiskt eftersom det bygger på en ständigt fortgående ackumulation för ackumulationens egen skull. Det utgör ett system eftersom det kännetecknas av intern arbetsdelning och ömsesidigt beroende mellan delarna. En systematisk ojämlikhet är inbyggd i systemet genom att de mest profitabla ekonomiska processerna samlas i dess kärna medan de minst vinstgivande samlas i periferin. Att detta går på tvärs mot den "moderniseringsteori" som länge var dominerande inom utvecklingsforskningen, enligt vilken alla länder skulle utvecklas ekonomiskt genom att imitera västvärlden och öppna upp sina marknader, är knappast något som behöver påpekas.

Kapitalism och marknad

Genom att lyfta fram två intellektuella rötter till världssystemteorin som jag menar förtjänar mer uppmärksamhet

ARTIKELFÖRFATTARE

Carl Cassegård

är professor i sociologi, verksam vid Göteborgs universitet

än de fått ska jag nu försöka belysa det samtidigt originella och kontroversiella hos Wallerstein. Till att börja med handlar det om att Wallerstein trots sin marxistiska bakgrund till stora delar inspirerats mer av den franske historikern Braudel än av Marx när han har utvecklat sin förståelse av kapitalismen. Braudel bidrog i sitt banbrytande verk *Medelhavet och medelhavsvärlden på Filip II:s tid* (1949) till ett nytt sätt att studera förändring över tid, framför allt genom att uppmärksamma långvariga, nästan orörliga strukturer. För Wallerstein är världssystemet just vad Braudel kallar en struktur med "lång varaktighet". Att Braudel bröt med den inom historieforskningen förhärskande nationalstatsramen låg även det väl i linje med Wallersteins holistiska angreppssätt.

Inflytandet från Braudel handlar också om själva definitionen av kapitalismen. Mot den vanliga uppfattningen om kapitalismen som en fri marknadsekonomi hävdar Braudel i sitt stora trebandsverk *Civilisationer och kapitalism 1400-1800* (1967-1979) att kapitalism och marknad är två skilda ekonomiska sfärer som följer diametralt olika logik. Marknaden är en transparent värld, där varor cirkulerar på marknadsplatser och genom lokal handel mellan människor som är medvetna om vilka regler och normer som gäller och vilka priser som är rimliga. Kapitalismen är däremot en dunkel zon dominerad av finanshus, mäktiga köpmän och multinationella företag med täta band till den politiska makten. Braudel beskriver den som "antimarknadens zon, där de stora rovdjuren strövar omkring". Här sätter man reglerna snarare än att följa dem. Det är också här och inte i marknadens värld som de stora profitterna görs.

Wallerstein tar över Braudels distinktion mellan marknad och kapitalism. Det enda sättet för kapitalismen att säkra höga profitnivåer är enligt Wallerstein genom allianser med den politiska makten, som kan utverka privilegier åt företag och banker och ge dem monopolliknande tillgång till de mest lönsamma ekonomiska processerna. Politisk och militär makt – kanoer och flottor, tullar och handelsavtal – har spelat avgörande roll i att skapa och upprätthålla kapitalismen. I motsats till många ekonomhistoriker, som hävdar att det är den tydliga separationen mellan ekonomi och politik som möjliggjort västvärldens ekonomiska utveckling, framhåller Wallerstein – och får här medhåll av Braudel – att det tvärtom var de täta banden mellan ekonomiska och politiska aktörer som gav västvärlden en fördel framför exempelvis Kina, Indien och Mellanöstern, där det visserligen fanns blomstrande marknadsekonomier och handel men där denna sällan understöddes av kejsarmakten.

För Wallerstein
existerar
marknadsekonomin
som en tendens
som ständigt hotar
att undergräva
kapitalismen.
Tillfälligt kan en
monopolliknande
ställning skapas åt
kapitalistiska företag,
exempelvis genom nya
innovationer, men utan
skyddande lagstiftning
skulle dessa snabbt
imiteras av andra och
profiten sjunka.

Här kan man jämföra med historikern Jürgen Kocka, som i sin bok *Kapitalismens historia* (2013) tar upp frågan varför industrikapitalismen utvecklades i Västeuropa snarare än i Östasien. Kocka hävdar att det varken i Europa eller Kina fanns en klar separation mellan ekonomi och stat. En avgörande skillnad var dock att det politiska systemet i Europa kännetecknades av fragmentering och mellanstatlig rivalitet. Tvånget att konkurrera gjorde att de europeiska härskarna intrevenerade långt mer för att främja sina ekonomier än vad kejsarmakten gjorde i det centraliserade Kina. Det var alltså inte differentieringen mellan stat och ekonomi som hjälpte kapitalismen i Europa, utan tvärtom deras långtgående symbios. Liksom Braudel betonar alltså Kocka just det icke-marknadsmässiga beteendet hos storkapitalisterna som använder sina band till den politiska makten för att säkra en monopolliknande dominans i de mest lukrativa näringarna. Medan marknader var lika välutvecklade i Kina som i Europa var kapitalismen – i betydelsen ett system för kapitalackumulation understött av politisk och militär makt – Europas styrka, vilket förklarar skillnaderna mellan Europa och Östasien.

För Wallerstein existerar marknadsekonomin som en tendens som ständigt hotar att undergräva kapitalismen. Tillfälligt kan en monopolliknande ställning skapas åt kapitalistiska företag, exempelvis genom nya innovationer, men utan skyddande lagstiftning skulle dessa snabbt imiteras av andra och profiten sjunka. Enligt Wallerstein kan staten i längden inte skydda monopolen. Detta är en bidragande orsak till systemets periodiska vågrörelser, eller hegemoniska cykler – i vilka det skett en geografisk rörelse så att först Holland, sedan Storbritannien och till sist USA stigit fram som systemets dominerande makt. Inte ens i perioder av till synes liberaliserad världshandel fungerar kapitalismen genom en rent ekonomisk logik. Det som på ytan kan likna frihandel upprätthålls enligt Wallerstein i regel bara på toppen av en hegemonisk cykel och varar så länge den dominerande makten är stark nog att inte behöva frukta konkurrenter. Ett betydelsefullt faktum är att slutet på varje hegemonisk cykel, då möjligheterna till lönsamma investeringar inom produktion och handel blivit alltmer uttömda, kännetecknas av en dominans för finanskapitalet. Denna tanke har Giovanni Arrighi utvecklat långt mer utförligt än Wallerstein och ligger till grund för hans inflytelserika verk *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times* (1994). Braudel påpekar att en sådan dominans för finanskapitalet är ett "höstecken".

Den ursprungliga ackumulationen

En annan intellektuell källa som förtjänar att uppmärksammas är Rosa Luxemburgs tänkande. Det hos Luxemburg som tydligast pekar fram mot världssystemteorin är hennes iakttagelse i *Kapitalackumulationen* (1913); att kapitalismen är det första ekonomiska produktionssätt som är inkapabelt att existera på egen hand, och som behöver andra ekonomiska system som medium och mylla. Hon menar att Marx analys av hur mervärde utvinns ur relationen mellan kapital och arbete behöver kompletteras genom att uppmärksamma den så kallade ”ursprungliga ackumulationen” – tillägnandet av tillgångar som producerats utanför den kapitalistiska produktionsprocessen, inte minst genom kolonisation och andra former av markrofferi som inhägnadsrörelsen – som en systematisk, fortgående del i kapitalismen.

Enligt Marx spelade denna ursprungliga ackumulation en avgörande roll för kapitalismens uppkomst, inte minst genom att människor som berövats tillgången till produktionsmedel tvingades att sälja sin arbetskraft för sitt uppehälle. För Luxemburg var processen inte enbart knuten till kapitalismens uppkomsthistoria, utan en del av dess normala funktionssätt. Detta förklarade imperialismen och stormaktsrivaliteten i hennes tid, och betydde enligt henne också att kapitalismens dagar var räknade: i takt med att den kapitalistiska ekonomin tränger undan sina rivaler undergräver den också sig själv.

Hos många marxister finns idag ett nyvaknat intresse för den ursprungliga ackumulationen. Ett välkänt exempel är David Harvey, som använder termen ”ackumulering genom berövande” för att betona att det handlar om en fortgående process som rentav tilltagit under senare decennier. Den tydligaste skillnaden i förhållande till Luxemburg är att han betonar mångfalden av icke-kapitalistiskt skapade tillgångar (det vill säga tillgångar som inte producerats genom lönearbete) som genom politiska, rättsliga och militära maktmedel överförs i kapitalistiska händer. Det kan handla om omvandlingen av naturresurser och kunskap till varor på en marknad, välfärdsprivatiseringar eller länsandet av pensionsfonder. En gemensam nämnare hos de tänkare som idag betonar den ursprungliga ackumulationens fortgående roll är att de menar att denna process vunnit mark i takt med vändningen mot en nyliberal ekonomi under senare decennier. Kapitalismen, hävdar man, håller på att förlora kraften att återskapa sig genom det mervärde som skapas i lönearbetet. Som Harvey understryker innebär det att motståndet mot kapitalismen måste föras på två sätt: förutom den traditionella arbetarrörelsens kamp för

lönearbetarnas intressen behövs även en kamp mot ackumulation genom berövande.

Luxemburgs tanke att kapital inte bara ackumuleras genom lönearbetarrelationen är central i världssystemanalysen. Som Wallerstein påpekar stämmer det inte att kapitalismen eftersträvar en fullständig ”proletarisering” (omvandling till lönearbete) av arbetskraften. Den förlitar sig gärna på obetalt hushållsarbete, liksom på andra oavlönade eller irreguljära arbetsformer. Livegenskap och slaveri har historiskt sett fungerat utmärkt inom ramen för ett kapitalistiskt världssystem. Såväl den östeuropeiska livegenskapen, vilken förstärktes med jordbruksexporten till Västeuropa, som bomullsslaveriet i Amerika är tydliga exempel. Så länge kapital kan ackumuleras spelar det inte någon större roll om det sker genom utsugning av lönearbete eller inte.

Liksom Luxemburg styr alltså Wallerstein bort från Marx betoning på lönearbetet som centralt för ackumulationen. Till detta bidrar Braudels definition av kapitalismen, som ju handlar mer om möjligheten att upprätthålla monopol än om klassrelationer. Wallerstein går dock utöver Luxemburg och Braudel genom att arbeta fram en tydlig modell för hur kapitalismen under sin expansion även skapar en intern arbetsdelning, där olika klassrelationer och produktionsätt samexisterar, och där olika grupper av arbetare – inklusive slavar, livegna, hemmafuar – kan spelas ut mot varandra, och där ideologier som rasism och sexism spelar en viktig roll för att legitimera särbehandlingen av grupperna och för att hindra solidaritet från att uppstå mellan dem. Som Wallerstein påpekar i *Race, Nation, Class* (1988, skriven tillsammans med Étienne Balibar) så reproduceras och befästs kategorier som kön och ras eftersom de har en systemupprätthållande grund i kapitalismen.

Arbete och politisk makt

Att Wallerstein tonar ner lönearbetets roll i kapitalismen har väckt kritik. Som bekant är lönearbetet centralt i Marx modell över kapitalismen. Först genom lönearbetet skapas betingelserna för kapitalackumulationen, som sker genom att kapitalisten tillskansar sig det genom arbetskraften skapade mervärdet. Eftersom lönearbetet är den enda garanten för en stabil och förutsägbar kapitalackumulation utgör det också normen för det arbete som utförs i kapitalismen. Även om obetalda och irreguljära arbetsformer temporärt kan öka profiten för vissa kapitalister, kan de aldrig utgöra en pålitlig drivkraft för att generera mervärde i kapitalismen som helhet. Profit kan visserligen utvinnas på andra sätt än genom lönearbete, men det enda sätt på vilket en sta-

bil, förutsägbar kapitalackumulation kan garanteras är genom lönearbetet. Exempelvis kunde det medeltida köpmannakapitalet inte generera en *stabil* kapitalackumulering. Trots att vinster från handeln kunde vara spektakulära, vanns de på ett osystematiskt sätt, genom att de förlitade sig på makt eller lyckosamma omständigheter.

Wallersteins svar på denna kritik är att maktförhållanden inte behöver vara osystematiska. Även om han inte förnekar arbetets roll i produktionen av mervärde menar han att kapitalackumulationen i världssystemets kärna bygger på en stabil och förutsägbar allians mellan kapital och politisk makt. Här handlar det visserligen inte om att nytt värde skapas, utan om en process som kan vara tillräckligt systematisk för att ge stabilitet åt systemet. För Wallerstein kommer alltså politisk *makt*, särskilt i form av staten, in som ett sätt att ge stadga åt ackumulationen. Världssystemet upprätthålls inte enbart av ekonomiska, utan också av politiska faktorer. Det handlar inte bara om makt i relation till stater och politiker, utan också om makt mellan starka och svaga företag, inom produktionskedjor, mellan sektorer i kapitalistklassen som finanskapital och annat kapital, eller mellan regioner i världen. Värdeöverföringen sker inom dessa nivåer genom en systematisk maktasymmetri som upprätthålls genom militär dominans, handelsavtal, tullar och lagstiftning. På så vis använder Wallerstein Braudels tanke om kapitalets symbios med den politiska makten för att visa att de ackumulationsprocesser Luxemburg pekat på mycket väl kan ha systematisk karaktär. Även om makten inte skapar värde i systemet som helhet har den en nyckelroll i den kapitalackumulation som sker i systemets kärna.

Kritik och debatter

Wallersteins idéer har även lett till en rad debatter. En av dessa har handlat om dateringen av det kapitalistiska världssystemets början. Exempelvis har Janet Abu Lughod pekat på existensen av ett Asien-centrerat världssystem som blomstrade redan under 1200-talet, medan Andre Gunder Frank talat om ett 5000-årigt världssystem. Wallerstein gör sig enligt dessa kritiker skyldig till eurocentrism när han sätter systemets början till just den period då Europa börjar uppträda som dess kärna. Wallersteins svar har varit att peka på avsaknaden av ett system för ändlös kapitalackumulation före slutet av 1400-talet. Han menar att det dessförinnan inte existerade något kapitalistiskt världssystem. Även om det förekom långväga handel var denna sporadisk och de regioner som handlade med varandra var knappast beroende av denna handel. Till skillnad från tidigare långväga handelsförbindelser

Liksom Luxemburg styr alltså Wallerstein bort från Marx betoning på lönearbetet som centralt för ackumulationen.

utgör dagens kapitalistiska världssystem ett integrerat system med en tydlig hierarki, byggd på systemets interna arbetsdelning.

Dateringen av dagens kapitalism till slutet av 1400-talet har också kritiserats från motsatt håll av de som hellre vill knyta kapitalismens genombrott till de politiska och industriella revolutioner som vid 1700-talets slut gjorde slut på resterna av det gamla feodala systemet. Wallerstein tillbakavisar denna ståndpunkt i tredje bandet av *The Modern World-System* som diskuterar den franska och den industriella revolutionens betydelse för världssystemet. Hans provokativa tes är att båda dessa revolutioners betydelse överdrivits och att ingen av dem var avgörande för kapitalismens genombrott. Uppfattningen om den franska revolutionen som en "borgerlig revolution" som förde Frankrike från feodalism till kapitalism är ohållbar i ljuset av att landet alltsedan 1500-talet redan var del i det kapitalistiska världssystemet.

Den mest kända debatten är utan tvekan den med ekonomhistorikern Robert Brenner. Debatten var på många sätt en repris av den klassiska debatt om övergången från feodalism till kapitalism som förts bland marxister främst under 50-talet. I denna hade Paul Sweezy betonat vikten av det köpmannakapital som genererats genom Medelhavshandeln medan Maurice Dobb istället hade förklarat övergången med hänvisning till klassförhållandena mellan bönder och godsägare i England – en förklaring som i stora drag påminde om den som Brenner senare arbetade fram. I Wallersteins ögon gjorde sig både Dobb och Brenner skyldiga till ett metodologiskt misstag eftersom de tog nationalstatsramen för givet som analysenhet och tyckte hävda att övergången repeterades i varje land för sig. Brenner kritiserade å sin sida Wallerstein för att vara en "Smithiansk marxist", som i Adam Smiths efterföljd missade klassrelationernas och produktionsprocessernas betydelse medan handel och regional arbetsdelning överbetonades. Debatten är intressant eftersom den tydligt illustrerar existensen av två olika strömningar inom marxismen: en som betonar arbete och klasskamp, ofta med nationalstaten som implicit analysram, och en annan, mer heterodox, som snarare betonar det utbyte som sker genom handel och kapitalflöden inom systemet som helhet.

Världssystemteoriens relevans idag

Den kritiken som nämnts ovan pekar på svagheter hos Wallerstein – inte minst när det gäller vilken roll klassrelationer och klasskonflikter ska tillmätas i världssystemets utveckling – men

pekar också på olösta frågor inom den marxistiska teoribildningen som sådan. Det är mot bakgrund av de senare som existensen av så vitt skilda ståndpunkter som Wallersteins och Brenners blir begripliga. Till stor del avspeglar debatterna skilda synsätt på förhållandet mellan kapitalismen som logisk modell å ena sidan, vars grunddrag frilagts av Marx och i vilken värdelagen är central, och som en komplex historisk verklighet som bara bitvis blev föremål för Marx undersökningar å andra sidan. Frågan blir brännande när vi närmar oss gränserna för den kapitalistiska logiken – exempelvis i relationen till förkapitalistiska samhällen, till stat och politisk makt, till naturen, eller till familj och reproduktion. En klargörande diskussion om detta förs av Nancy Fraser i den nyligen utkomna *Capitalism: A Conversation in Critical Theory* (2018, skriven tillsammans med Rahel Jaeggi, se även Evelina Johansson Wiléns introduktion till Nancy Frasers tänkande i förra numret av *Röda rummet*). Här påpekar hon att kapitalismens kriser inte bara handlar om den internt genererade konflikten mellan arbete och kapital, utan också om kriser som uppstår i relation till reproduktionssfären, naturen och staten. Samtidigt som kapitalismen definierar dessa sfärer som en "utsida" som inte skapar värde, är den beroende av dem för sina existensbetingelser. Snarare än en genuin utsida fungerar de som vad Fraser kallar för en backstage som kapitalismen systematiskt förlitar sig på, samtidigt som den undergräver och destabiliserar dem. Frågan är i vilken grad de kriser som uppstår i relation till denna undanskymda *backstage* kan förklaras på ett fruktbart sätt med den modell som Marx frilägger i *Kapitalet*?

Världssystemteori har tagit itu med dessa frågor på ett tydligare sätt än många andra marxistiska strömningar. Ett tydligt exempel är naturen. Det är knappast en slump att en av de mest inflytelserika teorierna om kapitalismens förhållande till naturen och klimatet arbetats fram av en världssystemteoretiker, Jason Moore. Moore försöker i sin bok *Capitalism in the Web of Life* (2015) visa hur Marx' värdelag är relaterat till det specifika sätt som kapitalismen drar nytta av "billig" natur – energi, föda och råmaterial – för att mildra sina kriser och upprätthålla systemets profitnivåer. Eftersom kapitalismens värdestandard sätts av mänskligt lönearbete framstår naturen som gratis, som värd något enbart i den mån den bearbetas. Men det betyder inte att kapitalismen inte behöver naturen som bruksvärde. Förutom utsugning av lönearbete vilar systemet också på en massiv appropriering av obetalt arbete, "inklusive det obetalda arbete som utförs av utom-mänsklig natur". Till skillnad från lönearbetet ger inte detta arbete direkt upphov till värde, men

det bidrar ändå genom att producera *förutsättningar* för värdeskapandet. Moores argument om approprieringens betydelse för kapitalismen är ett direkt eko av Luxemburgs, Harveys och Wallersteins argument att ursprunglig ackumulation hela tiden samexisterar med utsugningen av lönearbetet. För Moore är dessa två spår sammanvävda, på så vis att naturen ofta approprieras just för att reducera lönekostnader, genom billigare föda, energi och råvaror. Kapitalismens beroende av approprieringsprocesser gör också att den måste vidmakthålla och förstärka dikotomin mellan natur och samhälle, som på så vis blir förhärskande i modern kultur. Moores argument att den "billiga" naturen idag håller på att ta slut och att kapitalismen därför är på väg in i ett kroniskt kristillstånd är även det ett eko av Luxemburgs teori att kapitalismen, just genom att sprida sig som en löpeld, undergräver sina egna förutsättningar.

Jag avslutar med några ord om världssystemteoriens syn på politisk makt. Ätminstone sedan Engels' polemik mot Eugen Dühring har det varit kontroversiellt inom marxismen att analysera makt som en drivkraft bakom kapitalackumuleringen. Detta beror delvis på att en sådan analys riskerar att rättfärdiga ekonomin. Hos Braudel är det lätt att hitta passager där skildringar av marknader och lokal handel får ett nostalgiskt skimmer. Finns det inte en risk att även världssystemteori utmålar ekonomin som något vars orättvisor helt skulle försvinna om den bara befriades från monopol och maktmissbruk, och förbiser den i så fall inte att problemets kärna ligger i relationen mellan arbete och kapital? Wallerstein förnekar dock inte den utsugning som sker i denna relation. Han hävdar inte heller att resultatet om monopolen försvann skulle bli en välfungerande marknadsekonomi. Tvärtom menar han att systemet skulle bli instabilt och kaotiskt. Precis som lönearbetet behövs också de politiska, utomekonomiska påtryckningarna och maktförhållandena för att ge stabilitet åt kapitalackumuleringen. Att avskaffa monopolen skulle inte leda till en rättvis, transparent marknad utan till en renodling av den rent ekonomiska utsugningen och en instabil, kaotisk ekonomi. Detta leder fram till Wallersteins samtidsdiagnos, vilken är att vi alltmer närmar oss ett sådant tillstånd. Med sjunkande profitnivåer i systemet under det sista halvsekle har instabiliteten och oförutsägbarheten i systemet ökat. Men när systemet är kaotiskt kan också små händelser få stora konsekvenser, vilket skapar öppningar för politisk handling, inte minst genom sociala rörelser. <<

Finns det inte en risk att även världssystemteori utmålar ekonomin som något vars orättvisor helt skulle försvinna om den bara befriades från monopol och maktmissbruk, och förbiser den i så fall inte att problemets kärna ligger i relationen mellan arbete och kapital?

De skyr inga medel

Se upp för honom som säger sig föra de mångas talan.

Han kanske gör det.

Se upp för honom som säger sig tala bara å sina egna vägar.

Han kanske gör det.

Se upp för honom som bara nickar instämmande.

I morgon kan nickningen gälla dig.

Se upp för dem som bara vill leva sina liv i fred.

De skyr inga medel.

Claes Andersson

f 1937 i Helsingfors, är före detta psykiatriläkare. Han var riksdagsman (1987-1998 samt 2007-2008), ordförande för Vänsterförbundet (1990-1998) och kulturminister (1995-1999). Claes Andersson debuterade som poet 1962. Han har givit ut 24 diktsamlingar, åtta prosaböcker, samt ett tjugotal skådespel och hörspel. Dikten ovan är ur samlingen Rumskamrater från 1974.